

07.2022

διαΝΕΟσις
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Προοπτικές και ευκαιρίες για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα

Μαριάννα Σκυλακάκη, Δρ. Θεόδωρος Μπένος

Ιούλιος 2022

ΑΟΗ
ΝΕΑ
RE
SEA
R
CH

Συγγραφείς

Μαριάννα Σκυλακάκη
CEO, αθηΝΕΑ

Δρ. Θεόδωρος Μπένος
Ερευνητής και Σύμβουλος στον Αγροδιατροφικό Τομέα

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	4
2	Υφιστάμενη κατάσταση στον πρωτογενή τομέα	7
	Ποσοτικά δεδομένα και βασικά χαρακτηριστικά.....	9
	Διδάγματα από τις πρόσφατες κρίσεις: Προκλήσεις και ευκαιρίες.....	21
	Η Πράσινη Συμφωνία και η νέα ΚΑΠ.....	25
	Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.....	30
3	Νέο περιβάλλον - Νέες προκλήσεις	32
	Τα δύο σχέδια για την αναγέννηση του πρωτογενή τομέα.....	33
4	Πιθανές παρεμβάσεις στο πλαίσιο του δεύτερου σχεδίου	38
5	Επίλογος	49
	Βιβλιογραφία - Πηγές	51

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2022

Εισαγωγή



Σε ό,τι αφορά την αγροδιατροφή στην Ελλάδα, θα μπορούσε κανείς να συνοψίσει τις προοπτικές, τις ευκαιρίες, αλλά και τις διαχρονικές αδυναμίες του σημαντικού αυτού κλάδου στη φράση «κλειδωμένη αξία». Καθώς η χώρα αναζητά ένα νέο παραγωγικό μοντέλο που να αξιοποιεί στο έπακρο τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματά της, να συνδιαμορφώνει τις τεχνολογικές αλλαγές και να την καθιστά ανθεκτική στις απρόβλεπτες εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, η αγροδιατροφή μπορεί να παίξει κομβικό ρόλο, αρκεί άμεσα να βρούμε τρόπους να «ξεκλειδώσουμε» αυτή την αξία, να ενώσουμε δυνάμεις και να διασυνδέσουμε τον πρωτογενή τομέα με την υπόλοιπη οικονομία, αλλά και την παγκόσμια αγορά.

Η πρωτόγνωρη κρίση που βιώσαμε στη διάρκεια της πανδημίας -συνδυαστικά και με τον συνεχιζόμενο πόλεμο στην Ουκρανία και τις επιπτώσεις του στις διεθνείς αγορές- δείχνουν πόσο ευάλωτες είναι οι οικονομίες μας απέναντι σε εξωγενείς κινδύνους, πόσο συνδεδεμένος είναι ήδη ο πλανήτης μας, αλλά και πόσο εύθραυστη η δική μας παρουσία σε αυτόν. Την ίδια στιγμή, το σοκ στη ζήτηση υπήρξε μεγάλο και η ελληνική οικονομία δέχθηκε ένα καίριο πλήγμα, καθώς η υπερ-εξάρτησή της από έναν κλάδο, τον τουριστικό, παρά τις τεράστιες δυνατότητες που εξακολουθεί να παρουσιάζει ο τελευταίος, αποδείχθηκε προβληματική. Το παραγωγικό μοντέλο της χώρας οφείλει, λοιπόν, να θωρακιστεί, επενδύοντας και σε άλλους τομείς, ιδιαίτερα εκείνους που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν με συμπληρωματικό τρόπο.

Η ελληνική αγροδιατροφή είναι ένας κλάδος που είναι σε θέση να αλληλοεπιδράσει με άλλους κλάδους -τον τουρισμό, την τεχνολογία, τη μεταποίηση- και να λειτουργεί υποστηρικτικά προς αυτούς. Το ζητούμενο είναι να φτιάξουμε έναν κλάδο εξωστρεφή και δυναμικό που να μπορεί να αναδειχθεί σε κλάδο-πρωταθλητή για την Ελλάδα κατά την επόμενη δεκαετία, με τα υλικά που έχουμε στη διάθεσή μας που είναι παραπάνω από επαρκή. Εκμεταλλευόμενοι, μάλιστα, τις τάσεις που διαμορφώνονται στα διατροφικά πρότυπα (π.χ. στροφή στην υγιεινή διατροφή και τα φυτικά προϊόντα) μπορούμε να μετατρέψουμε κάποιες από τις αδυναμίες σε ευκαιρίες.

Στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019) για τη συνεργατικότητα στον πρωτογενή τομέα είχαμε αναδείξει ως κεντρική προτεραιότητα την αύξηση του βαθμού συνεργασίας κάθε είδους και σε όλα τα επίπεδα (π.χ. οριζόντιες, κάθετες, με την ερευνητική κοινότητα, καθώς και με άλλους κλάδους). Και αυτό γιατί μια τέτοια στροφή, πέρα από την πρακτική διαφορά που θα έκανε στο μέγεθος, στην εξωστρέφεια και την καινοτομία, θα έκανε τεράστια διαφορά και σε επίπεδο αντίληψης.

Στο παρόν κείμενο υποστηρίζουμε ότι αν δεν ενισχύσουμε τις συνεργασίες όλων των ειδών, αν δεν αξιοποιήσουμε και καταρτίσουμε κατάλληλα

το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας και δεν εντάξουμε την έρευνα και την καινοτομία σε κάθε φάσμα της παραγωγής, της μεταποίησης και της προώθησης των ελληνικών προϊόντων, αν δεν θωρακίσουμε την ελληνική παραγωγή με ένα πλέγμα προστασίας της ποιότητας και αν δεν βρούμε τρόπο να λειτουργήσει στρατηγικά, αποτελεσματικά και στον σωστό χρόνο η δημόσια διοίκηση, ο αγροδιατροφικός κλάδος δεν θα πρωταγωνιστήσει ποτέ.

Σκοπός του κειμένου είναι να αναδείξει τις παρεμβάσεις εκείνες που μπορούν άμεσα να οδηγήσουν στην επανεκκίνηση της ελληνικής αγροδιατροφής σε νέες βάσεις και με έναν νέο προσανατολισμό. Οι παρεμβάσεις αυτές θα μπορούσαν να υλοποιηθούν μέσα από δύο σχέδια: το πρώτο είναι η βελτιωμένη εκδοχή του σχεδίου που κατατέθηκε στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ενώ το δεύτερο οφείλει να βασιστεί σε έναν εθνικό δημόσιο διάλογο για τον πρωτογενή τομέα. Όλα ξεκινούν από έξυπνες, στοχευμένες και κομβικές πολιτικές που θα ωθήσουν τους εμπλεκόμενους παίκτες μιας διευρυμένης αγοράς να αντιληφθούν τις ευκαιρίες και τα οφέλη και να αναλάβουν δράση. Γιατί το «ξεκλείδωμα της αξίας» στο οποίο αναφερόμαστε έχει τεράστιες αναπτυξιακές δυνατότητες.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ
ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2022

Υφιστάμενη κατάσταση
στον πρωτογενή τομέα

2

Στην παρούσα ενότητα αναλύουμε κυρίως στοιχεία του πρωτογενή τομέα στη χώρα μας. Για την προετοιμασία της ανάλυσης βασιστήκαμε κυρίως σε στοιχεία από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά και σε εκθέσεις των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σε όλες τις περιπτώσεις, αναζητήσαμε και επεξεργαστήκαμε τα πιο πρόσφατα στοιχεία ή τα δεδομένα εκείνα που θα οδηγούσαν σε ασφαλή συμπεράσματα και ουσιώδεις συγκρίσεις. Πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι η ανάλυση δεν είναι εξαντλητική, καθώς η έκταση της παρούσας έκθεσης δεν θα μπορούσε να επιτρέψει μια πιο εκτενή παράθεση στοιχείων.

Ποσοτικά δεδομένα και βασικά χαρακτηριστικά

Όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 1, σχεδόν το 40% της ελληνικής γης χρησιμοποιείται για την παραγωγή αγροτικών προϊόντων (το ίδιο ποσοστό συναντάμε και σε ΕΕ-27), ενώ η έκταση των κατεξοχήν αγροτικών περιοχών αποτελεί το 63% της ελληνικής επικράτειας (44,6% σε ΕΕ-27). Οι κάτοικοι, ωστόσο, των αγροτικών περιοχών αντιπροσωπεύουν κάτι λιγότερο από το 1/3 του ελληνικού πληθυσμού (26,1% σε ΕΕ-27). Σημαντικό ποσοστό (70,8%) της ελληνικής γεωργικής γης χαρακτηρίζεται ως έκταση που αντιμετωπίζει φυσικούς (π.χ. ορεινές περιοχές) ή άλλους ειδικούς περιορισμούς, γεγονός που διαδραματίζει κάποιον ρόλο, ιδίως για τη μορφή εκτροφής των αιγοπροβάτων και τη λήψη ειδικών ενισχύσεων. Το μεγαλύτερο μέρος της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης (σχεδόν 43%) αποτελείται από βοσκότοπους (31% σε ΕΕ-27), περίπου το 1/4 αφιερώνεται σε μόνιμες καλλιέργειες (μόλις 8% σε ΕΕ-27), ενώ το 1/3 αντιστοιχεί σε αροτραίες καλλιέργειες (61% σε ΕΕ-27).

Πίνακας 1: Πού παράγουμε;

5.267.520 εκτάρια η χρησιμοποιούμενη γεωργική γη	33,5% αροτραίες καλλιέργειες / 23,5% μόνιμες καλλιέργειες / 43% βοσκότοποι	1.478.410 εκτάρια γης χρησιμοποιούνται για εκτατική βόσκηση
70,8% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης η έκταση περιοχών με φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα	62,6% του συνόλου της χώρας η έκταση των αγροτικών περιοχών	31,3% του πληθυσμού ζει σε κατεξοχήν αγροτικές περιοχές

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2020, εκτός από τα στοιχεία για τις περιοχές με φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα που αφορούν στο 2019 και τα στοιχεία για την εκτατική βόσκηση που αφορούν στο 2016.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η οικονομική σημασία του πρωτογενή τομέα για τη χώρα μας είναι αδιαμφισβήτητη. Το περασμένο έτος (2021), μαζί με τους τομείς της δασοκομίας και της αλιείας δημιούργησε ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μεγέθους €7,13 δισ., η οποία αντιστοιχεί στο 3,9% του ΑΕΠ, σταθερά πάνω από τον

μέσο όρο (1,6%) των χωρών της ΕΕ. Την ίδια στιγμή, οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων αντιπροσωπεύουν το 8,2% των συνολικών εξαγωγών και πάνω από το 18% των εξαγωγών αγαθών. Ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα είχε δώσει δείγματα γραφής και κατά τη διάρκεια της δεκαετούς κρίσης. Όπως είχε συζητηθεί στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019) για τη συνεργατικότητα στον πρωτογενή τομέα, οι συνέπειες της κρίσης ήταν αρκετά μικρότερες σε σχέση με άλλους παραγωγικούς κλάδους. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι διατήρησε το συνολικό παραγωγικό μέγεθός του σε όλη τη δεκαετία, ενώ, λόγω και της μεγάλης πτώσης του ΑΕΠ, η σημασία του στη συνολική οικονομία αυξήθηκε. Σε σχέση με το 2008, για παράδειγμα, το ΑΕΠ της χώρας είναι μικρότερο κατά σχεδόν 25%, ενώ την ίδια χρονιά η συμβολή της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της γεωργίας ήταν 2,8%.

Μεγάλο είναι το πλήθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων (684.950) που δημιουργούν την αξία αυτή, οι οποίες μάλιστα αντιστοιχούν στο 6,66% των συνολικών εκμεταλλεύσεων των χωρών της ΕΕ. Το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, βέβαια, είναι αρκετά μικρό κατά μέσο όρο, αφού σχεδόν οκτώ στις δέκα είναι μικρότερες από το μέγεθος (5 εκτάρια) που θεωρείται ως πολύ μικρό (66,6% σε ΕΕ-27), ενώ δύο στις τρεις έχουν μικρό οικονομικό μέγεθος, παράγοντας λιγότερα από €8.000 τον χρόνο (68,3% σε ΕΕ-27).

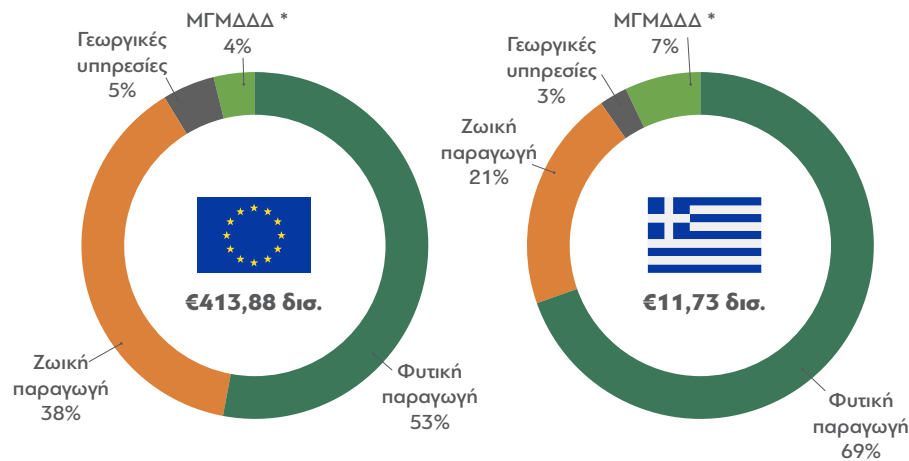
Πίνακας 2: Τι αξία δημιουργούμε;

€7.125,6 εκατ. η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της γεωργίας (μαζί με δασοκομία και αλιεία)	3,9% του ΑΕΠ η συνεισφορά της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της γεωργίας	8,2% του συνόλου των εξαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων
684.950 οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις	77,1% του συνόλου οι πολύ μικρές εκμεταλλεύσεις σε φυσικό μέγεθος (< 5 εκτάρια)	67,7% του συνόλου οι πολύ μικρές εκμεταλλεύσεις σε οικονομικό μέγεθος (< €8.000)

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2021, εκτός από τα στοιχεία για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις που αφορούν στο 2016 και τα στοιχεία για τις εξαγωγές που αφορούν στο 2019. Φυσικά, τα στοιχεία του 2021 είναι προσωρινά και αναμένεται να επανεκτιμηθούν τους προσεχείς μήνες.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Γράφημα 1: Η αξία της γεωργικής παραγωγής σε ΕΕ-27 και στην Ελλάδα (μ.ό. 2018-2020)



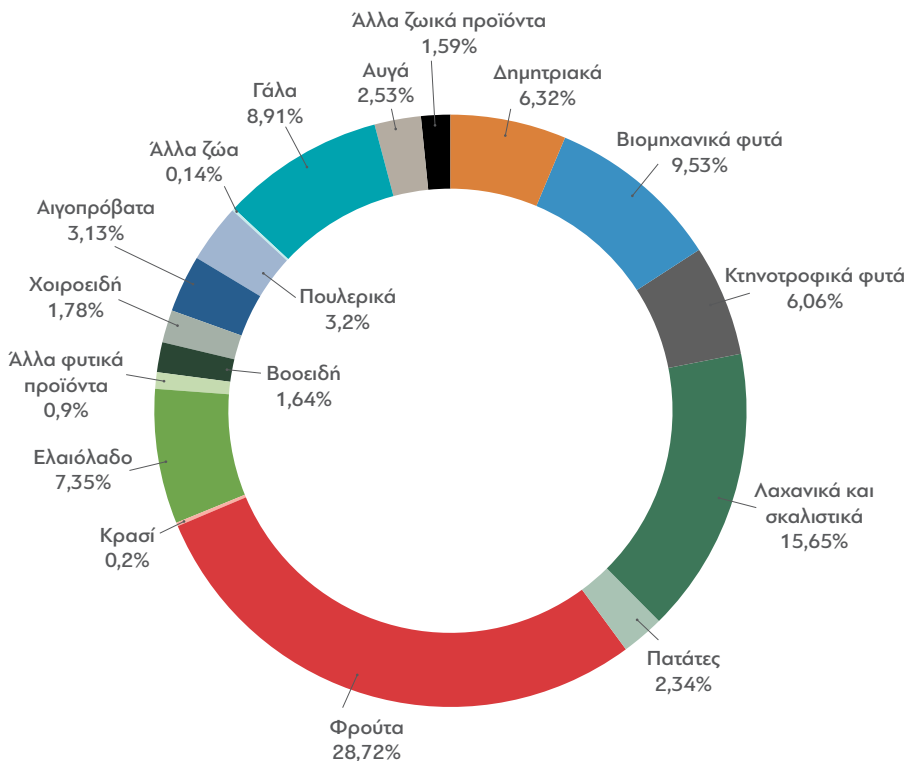
Σημείωση: Το ακρωνύμιο «ΜΓΜΔΔΔ» αντιστοιχεί στις «μη γεωργικές μη διαχωρίσιμες δευτερεύουσες δραστηριότητες» των γεωργικών μονάδων (π.χ. υλοτομία, τουρισμός στα αγροκτήματα). Η παραγωγή αποτιμάται σε βασικές τιμές, δηλαδή στην τιμή που εισπράττει για μία μονάδα αγαθού ή υπηρεσίας ο παραγωγός από τον αγοραστή, αν αφαιρεθούν οι φόροι και προστεθούν οι τυχόν επιδοτήσεις. Χρησιμοποιήσαμε τον μέσο όρο της τριετίας 2018-2020, καθώς τα στοιχεία για το 2021 είναι ελλιπή και κάποιες κατηγορίες προϊόντων όπως τα δημητριακά γνώρισαν μεγάλη αύξηση (27%) μέσα στο 2021 λόγω εξωγενών παραγόντων.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat.

Η αξία της συνολικής γεωργικής παραγωγής στη χώρα μας αντιστοιχεί σε περίπου 2,8% της συνολικής γεωργικής παραγωγής των χωρών της ΕΕ. Ως προς τη σύνθεση της παραγωγής, σαφής είναι η υπεροχή της φυτικής έναντι της ζωικής, ιδιαίτερα στη χώρα μας (Γράφημα 1), κάτι που μάλλον οξύνει το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου στα ζωικά προϊόντα, καθώς η χώρα αναγκάζεται να καταφύγει σε αθρόες εισαγωγές τέτοιων προϊόντων προκειμένου να καλύψει τις διατροφικές ανάγκες των πολιτών.

Όπως φαίνεται και στο Γράφημα 2, η ελληνική παραγωγή είναι κατά βάση φυτική, αν και η χώρα καλύπτει μόνο το 40% των αναγκών της σε όσπρια, στην κατεξοχήν δηλαδή κατηγορία πρωτεϊνούχων φυτών (Επί Γης, 2016). Αξίζει, επίσης, να τονιστεί πως πάνω από τη μισή αξία όλης της ελληνικής γεωργικής παραγωγής (αν εξαιρέσουμε τις γεωργικές υπηρεσίες και τις μη γεωργικές μη διαχωρίσιμες δευτερεύουσες δραστηριότητες) προέρχεται από τρεις κατηγορίες που συνδέονται με την υγιεινή διατροφή, δηλαδή τα φρούτα, τα λαχανικά και το ελαιόλαδο.

Γράφημα 2: Η σύνθεση της γεωργικής παραγωγής στην Ελλάδα (μ.ό. 2018-2020)



Σημείωση: Χρησιμοποιήσαμε τον μέσο όρο της αξίας της παραγωγής σε βασικές τιμές για την τριετία 2018-2020, διότι τα στοιχεία για το 2021 είναι ελλιπή και διότι κάποιες κατηγορίες προϊόντων όπως τα δημητριακά (27%) μέσα στο 2021 γνώρισαν μεγάλη αύξηση λόγω εξωγενών παραγόντων. Εξαιρέσαμε τις γεωργικές υπηρεσίες και τις «μη γεωργικές μη διαχωρίσιμες δευτερεύουσες δραστηριότητες» (ΜΓΜΔΔΔ).

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat.

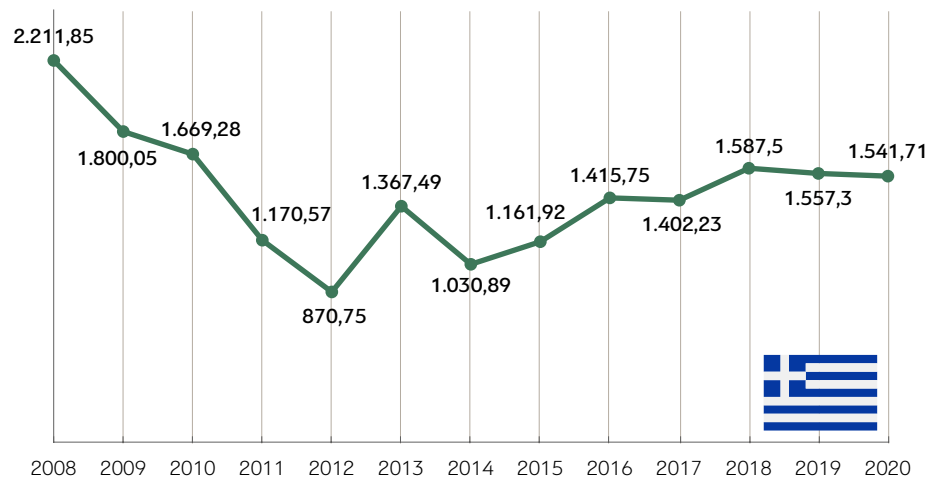
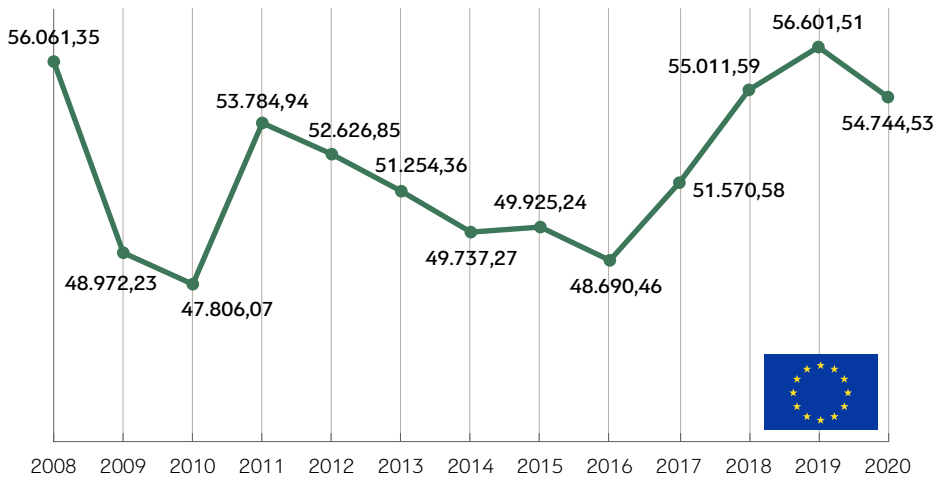
Η ελληνική παραγωγή φημίζεται και για την υψηλή ποιοτική στάθμη της, κάτι που τεκμαίρεται και από το πλήθος των κατοχυρωμένων προϊόντων στα συστήματα ποιότητας γεωργικών προϊόντων της ΕΕ, τα γνωστά Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), Προϊόντα Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ) και Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα (ΕΠΙΠ). Σύμφωνα με τα στοιχεία της eAmbrosia, της κοινής βάσης δεδομένων της ΕΕ για τα προϊόντα των συστημάτων ποιότητας, μέχρι τις αρχές Ιουνίου του 2022, η χώρα μας κατείχε ένα σεβαστό μερίδιο για το μέγεθός της, με 113 ονομασίες εδώδιμων αγαθών (το 6,8% του συνόλου), 147 ονομασίες οίνων (το 9% του συνόλου), και 15 ονομασίες οινοπνευματωδών (το 5,8% του συνόλου).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με στοιχεία που παρουσιάζονται στο στρατηγικό σχέδιο της Ελλάδας για τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), η συνολική αξία πωλήσεων ελληνικών κατοχυρωμένων προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ αυξήθηκε κατά €174 εκατ. μεταξύ 2010 και 2017. Από τη συνολική αυτή

αύξηση, ωστόσο, το 90% οφείλεται στην αύξηση των πωλήσεων των τυριών και κυρίως της φέτας. Παράλληλα, προκαλεί ανησυχία το γεγονός ότι περιορισμένος αριθμός προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ έχει εξαιρετική επίδοση στην αγορά, καθώς πολύ λίγα έχουν ικανοποιητική παραγωγή, ενώ κάποια έχουν μηδενική. Τέλος, είναι αλήθεια πως η αναγνώριση των σημάτων ΠΟΠ και ΠΓΕ από πολίτες ευρωπαϊκών χωρών παραμένει μικρή (περίπου 16%), παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις μεταξύ χωρών και τμημάτων καταναλωτών, όπως δείχνει και μια πρόσφατη μελέτη που ανέλυσε στοιχεία για όλη την Ευρώπη (Goudis and Skuras, 2021).

Η έμφαση στην ποιότητα για την ελληνική παραγωγή δεν συνεπικουρείται από τις επενδύσεις που πραγματοποιούνται στον πρωτογενή τομέα. Όπως μπορούμε να δούμε στο Γράφημα 3, όπου παρουσιάζονται οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για την περίοδο 2008-2020, το πρόβλημα της αποεπένδυσης παραμένει οξύ. Ενώ στο σύνολο των χωρών της ΕΕ-27 το ύψος των επενδύσεων έχει επανέλθει στα προ-κρίσης επίπεδα, στη χώρα μας έχει μεν αποκατασταθεί μερικώς, αλλά παραμένει 30% χαμηλότερο από το ξεκίνημα της κρίσης.

Γράφημα 3: Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για το σύνολο των χωρών της ΕΕ και την Ελλάδα (σε εκατ. €)



Σημείωση: Οι Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου (ΑΕΠΚ) αποτελούνται από τις αποκτήσεις, μείον τις πωλήσεις, εκ μέρους παραγωγών μόνιμων κατοίκων, παγίων περιουσιακών στοιχείων κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης περιόδου αναφοράς. Δεν περιλαμβάνεται η αγορά γης.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat.

Οι δυνατότητες της ελληνικής παραγωγής είναι εμφανείς αν λάβουμε υπόψη και τη διάρθρωση του εμπορίου αγροτικών προϊόντων. Το 2020 ήταν η πρώτη χρονιά την τελευταία δεκαετία στην οποία το ισοζύγιο του εμπορίου των αγροτικών προϊόντων ήταν θετικό, κάτι που οφείλεται κυρίως στο πλεόνασμα του ισοζυγίου των μεταποιημένων προϊόντων, τόσο ως προς τις χώρες της ΕΕ όσο και ως προς τον υπόλοιπο κόσμο. Με άλλα λόγια, η έμφαση στη μεταποίηση των προϊόντων και την προσθήκη αξίας παράγει κρίσιμο εισόδημα για τη χώρα. Την ίδια στιγμή, είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ η αξία των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων σε τρίτες χώρες υπερβαίνει την

αξία των εισαγωγών, συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο με τις χώρες της ΕΕ. Παρότι τα 2/3 των εξαγωγών διοχετεύονται σε αγορές της ΕΕ, συνεχίζουμε να έχουμε αρνητικό ισοζύγιο σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες (π.χ. πρώτες ύλες, παρασκευάσματα τροφίμων, ποτά, μη εδωδιμα προϊόντα).

Πίνακας 3: Εμπόριο αγροτικών προϊόντων

€6.540 εκατ. οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων	€6.334 εκατ. οι εισαγωγές αγροτικών προϊόντων	Μόνο στα μεταποιημένα προϊόντα (€1.462 εκατ.) και στα μη εδωδιμα (€401 εκατ.) έχουμε πλεόνασμα
€4.050 εκατ. οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων στις χώρες της ΕΕ	€4.865 εκατ. οι εισαγωγές αγροτικών προϊόντων από τις χώρες της ΕΕ	Μόνο στα μεταποιημένα προϊόντα (€705 εκατ.) έχουμε πλεόνασμα ως προς τις χώρες της ΕΕ

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2020.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαιθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Τι συμβαίνει με την κατανομή του εισοδήματος και πώς ενισχύεται το εισόδημα των παραγωγών; Όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 4, το ατομικό γεωργικό εισόδημα το 2019 έφτασε στο 94,4% του μέσου μισθού των εργαζομένων στο σύνολο της οικονομίας (45,45% σε ΕΕ-27) από 71,8% που ήταν το 2008. Αυτό, βέβαια, οφείλεται τόσο στην πτώση των μισθών τα χρόνια της κρίσης όσο και στη μείωση των γεωργών, αλλά, σε κάθε περίπτωση, φαίνεται πως το γεωργικό εισόδημα έχει στέρεες βάσεις, αν και υπάρχουν διακυμάνσεις στους επιμέρους τομείς προϊόντων. Αν, όμως, λάβουμε υπόψη τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της ΑΑΔΕ, αυτά του 2019, θα διαπιστώσουμε πως το δηλωθέν εισόδημα από ασκούντες επιχειρηματική δραστηριότητα αντιστοιχεί μόλις στο 4% των συνολικών δηλωθέντων εισοδημάτων.¹

¹ Φυσικά, πολλοί από αυτούς που δηλώνουν εισόδημα από αγροτική επιχειρηματική δραστηριότητα, δηλώνουν εισόδημα και από άλλες πηγές, ενώ οι εργάτες γης λογίζονται ως μισθωτοί και όχι ως ασκούντες αγροτική επιχειρηματική δραστηριότητα.

Πίνακας 4: Κατανομή εισοδήματος και ενισχύσεων

94,4% του μέσου μισθού των εργαζομένων το ατομικό γεωργικό εισόδημα	Το μερίδιο της πρωτογενούς παραγωγής στην αλυσίδα αξίας είναι 50%	€2.740 εκατ. η συνολική δαπάνη για την ΚΑΠ, με το 72,3% να αντιστοιχεί στις άμεσες ενισχύσεις
603.430 οι δικαιούχοι των άμεσων ενισχύσεων / €3.460 η μέση άμεση ενίσχυση	Το 20% των δικαιούχων μοιράζεται το 56% των άμεσων ενισχύσεων	31% του εισοδήματος συντελεστών στη γεωργία είναι το μερίδιο των άμεσων ενισχύσεων

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2018, εκτός από τα στοιχεία για τη δαπάνη της ΚΑΠ που αφορούν στο 2020 και τα στοιχεία για το γεωργικό εισόδημα και τους δικαιούχους των άμεσων ενισχύσεων που αφορούν στο 2019. Το «εισόδημα των συντελεστών στη γεωργία» είναι η καθαρή προστιθέμενη αξία σε τιμές κόστους των συντελεστών παραγωγής (που ορίζεται ως η καθαρή προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές από την οποία αφαιρούνται οι λοιποί φόροι επί της παραγωγής και στην οποία προστίθενται οι λοιπές επιδοτήσεις παραγωγής) και μετρά το κόστος όλων των συντελεστών παραγωγής (γη, κεφάλαιο και εργασία).

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στον Πίνακα 4 μπορούμε να δούμε και κάποια στοιχεία για τη στήριξη και την εξάρτηση του γεωργικού εισοδήματος. Όπως βλέπουμε, το ποσό της συνολικής δαπάνης της ΚΑΠ είναι σημαντικό, με πάνω από το 70% να αντιστοιχεί στις άμεσες ενισχύσεις, ενώ μεγάλο είναι και το πλήθος των δικαιούχων, καθώς 88% των εκμεταλλεύσεων λαμβάνουν ενισχύσεις (59% σε επίπεδο ΕΕ-27). Ωστόσο, η εξάρτηση από τις ενισχύσεις είναι εμφανής, καθώς οι άμεσες ενισχύσεις αποτελούν σχεδόν το 1/3 του εισοδήματος συντελεστών στη γεωργία, ενώ και η κατανομή δεν είναι ιδεατή, αφού το 1/5 των δικαιούχων νέμεται πάνω από το μισό ποσό των ενισχύσεων.

Παράλληλα, σύμφωνα με έγγραφο των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2021), αν και η μεταβλητότητα του γεωργικού εισοδήματος στην Ελλάδα είναι χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ, δεν υπάρχουν ταμεία αλληλοβοήθειας για τους τομείς των καλλιεργειών ή της κτηνοτροφίας, παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα υπάρχει υποχρεωτική ασφάλιση καλλιέργειας έναντι κλιματικών κινδύνων. Επιπρόσθετα, οι γεωργοί στην Ελλάδα δεν χρησιμοποιούν προθεσμιακά συμβόλαια ή συμβόλαια μελλοντικής εκπλήρωσης, με εξαίρεση τα προθεσμιακά συμβόλαια σε γαλακτοκομικές εκμεταλλεύσεις. Συνεπώς, οι Έλληνες παραγωγοί δεν έχουν στη διάθεσή τους επαρκή εργαλεία διαχείρισης κινδύνων ούτε είναι εξοικειωμένοι με τα υφιστάμενα.

Στην αδυναμία διαχείρισης κινδύνων αλλά και στην αδυναμία αντιμετώπισης της ευκαιριακής συμπεριφοράς από εταίρους τους στην αλυσίδα αξίας (π.χ. χονδρέμπορους, λιανοπωλητές), συντελεί ο χαμηλός βαθμός συνεργασίας των παραγωγών, παρόλο που το μερίδιο της πρωτογενούς παραγωγής στην αλυσίδα αξίας είναι 50% (25% σε ΕΕ-27) και παρά το πλήθος των

αγροτικών συνεταιρισμών και των οργανώσεων παραγωγών. Σύμφωνα με το Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και άλλων συλλογικών φορέων, μέχρι τα τέλη Μαΐου 2022, οι ενήμεροι αγροτικοί συνεταιρισμοί σε όλη τη χώρα ήταν 1.114, ενώ σύμφωνα με στοιχεία της Γενικής Διεύθυνσης Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μέχρι το τέλος του 2020 οι αναγνωρισμένες οργανώσεις παραγωγών ήταν 425. Παρόλα αυτά, στους δύο τομείς που παράγουν τη μεγαλύτερη αξία της ελληνικής γεωργικής παραγωγής, δηλαδή τα φρούτα και τα λαχανικά, το ποσοστό της παραγωγής που διακινείται μέσα από οργανώσεις παραγωγών είναι μόλις 8% όταν στην Ισπανία είναι 72% και σε επίπεδο ΕΕ-27 είναι 46%.

Γενικότερα, όπως είχε αναδειχθεί στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019), ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του αγροδιατροφικού τομέα γενικότερα είναι η έλλειψη συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα, δηλαδή όχι μόνο μεταξύ των αγροτών, αλλά και μεταξύ των μεταποιητικών επιχειρήσεων, μεταξύ των αγροτών και των μεταποιητών ή μεταξύ των τελευταίων και των λιανοπωλητών. Έλλειψη συνεργασίας παρατηρείται και μεταξύ του αγροδιατροφικού τομέα και των επιχειρήσεων του τουρισμού. Για παράδειγμα, σύμφωνα με μελέτη της PwC (2018), αν και το 73,3% των προμηθειών των ξενοδοχείων αφορά σε προμήθειες τροφίμων και ποτών, οι ξενοδόχοι προτιμούν τα εγχώρια προϊόντα κατά 60% περίπου. Επίσης, η μεγάλη πλειοψηφία των προμηθειών πραγματοποιείται από ενδιάμεσους και όχι απευθείας από παραγωγούς.

Την ίδια στιγμή, παρότι ένας στους δέκα εργαζόμενους απασχολείται στον πρωτογενή τομέα, το «ηλικιακό» και «εκπαιδευτικό» έλλειμμα που παρατηρείται στους πρωταγωνιστές του τομέα, τους παραγωγούς, δεν αφήνει υποσχέσεις για το μέλλον της ελληνικής γεωργίας. Ο αριθμός των νέων και των γυναικών στη γεωργία παραμένει πολύ χαμηλός (Πίνακας 5), όπως χαμηλό είναι και το ποσοστό των διαχειριστών εκμεταλλεύσεων που έχουν λάβει έστω βασική εκπαίδευση (κάτω από 7%). Επίσης, όπως επισημαίνεται σε έγγραφο των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2021), το χάσμα μεταξύ έρευνας και πρακτικής είναι μεγάλο. Ενώ η γεωργική έρευνα και καινοτομία στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση έρευνας και ικανοτήτων στα πανεπιστήμια, δεν υπάρχει παρά ελάχιστο ενδιαφέρον για τις ανάγκες των γεωργών, ενώ ανεπαρκές είναι το ενδιαφέρον από τον ιδιωτικό τομέα. Τέλος, το ελληνικό σύστημα γεωργικής γνώσης και καινοτομίας (AKIS) χαρακτηρίζεται ως άκρως κατακερματισμένο, με τους φορείς σε εθνικό και τοπικό επίπεδο να έχουν πολύ μικρή σύνδεση.

Πίνακας 5: Απασχόληση, παραγωγοί και κατάρτιση

11,1% το ποσοστό της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα	3,7% των αρχηγών εκμεταλλεύσεων οι νέοι παραγωγοί (< 35 ετών) και 60,9% οι > 55 ετών	27,5% των αρχηγών εκμεταλλεύσεων οι γυναίκες παραγωγοί
93,2% των αρχηγών εκμεταλλεύσεων με πρακτική εμπειρία μόνο	10.456 γεωργοί πήραν μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα την περίοδο 2014-2020	110 έργα συνεργασίας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής σύμπραξης καινοτομίας την περίοδο 2014-2020

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2016, εκτός από τα στοιχεία για το ποσοστό της απασχόλησης που αφορά στο 2019 και τα στοιχεία για τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα και τα έργα συνεργασίας που αφορούν στην περίοδο 2014-2020.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat, τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2021) με τις συστάσεις για το στρατηγικό σχέδιο της Ελλάδας.

Αξίζει να σημειωθεί πως το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων («ΥπΑΑΤ») δεν φαίνεται να προκρίνει την κατάρτιση των παραγωγών ή γενικότερα την εφαρμογή των αναπτυξιακών μέτρων της ΚΑΠ, υποτιμώντας συστηματικά τη σημασία του «δημόσιου χρόνου», κάτι που τεκμαίρεται από την καθυστέρηση υλοποίησης του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης («ΠΑΑ»).² Ως προς την κατάρτιση και τη συνεργασία με ερευνητικούς φορείς, είναι χαρακτηριστικό πως το ελληνικό ΠΑΑ 2014-2020 αποσκοπούσε στη δημιουργία 67.500 περίπου θέσεων κατάρτισης για γεωργούς και αγροτικές επιχειρήσεις αλλά και στη στήριξη 285 έργων συνεργασίας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής σύμπραξης καινοτομίας (ΕΣΚ). Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 5, τα αποτελέσματα ήταν πολύ πιο κάτω από τους στόχους. Η πιο κραυγαλέα περίπτωση είναι αυτή του Μέτρου 16.³ Το σκέλος του που αφορά στη συνεργασία με την ερευνητική κοινότητα και τη μεταφορά των αποτελεσμάτων της έρευνας στην παραγωγική διαδικασία κινείται με υπερβολικά βραδείς ρυθμούς, αφού η πρώτη πρόσκληση του Μέτρου εκδόθηκε το 2018 και μόλις πρόσφατα ολοκληρώθηκε η υποβολή των αιτήσεων για τη φάση υλοποίησης (τη «Δράση 2» του Μέτρου).

² Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πορεία εκτέλεσης των ΠΑΑ (δείτε εδώ: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/eafrd?fbclid=IwAR2uEtAXMPSKst9SEsHuY83dWc8AatF0z2HpXMn-tXPrq-7e9V9PvjCf15s>), μέχρι τα τέλη του 2020 η χώρα μας είχε εκταμιεύσει το 59% των πόρων του ΠΑΑ 2014-2020. Βέβαια, παρατηρείται μια γενική υστέρηση σε πολλά κράτη-μέλη, ενώ υπάρχουν και χώρες που δεν έχουν καλύτερες επιδόσεις από τη δική μας, όπως η Ιταλία και η Ισπανία. Υπάρχουν, όμως, και μικρές χώρες σαν τη δική μας που τα πηγαίνουν πολύ καλύτερα (π.χ. η Πορτογαλία με 74%).

³ Το Μέτρο 16 χρηματοδοτεί την πραγματοποίηση έργων καινοτομίας και τη μεταφορά των αποτελεσμάτων τους στην παραγωγική διαδικασία, φιλοδοξώντας να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα της εγχώριας παραγωγής μέσω της τόνωσης της συνεργασίας διαφόρων παραγόντων του αγροδιατροφικού τομέα (π.χ. παραγωγών, μεταποιητικών επιχειρήσεων, ερευνητικών ιδρυμάτων). Αποτελεί ένα από τα πιο δύσκολα μέτρα του ΠΑΑ 2014-2020, καθώς φέρνει σε επαφή τους παραγωγούς με φορείς με τους οποίους δεν έχουν συνηθίσει να συνεργάζονται, όπως η ερευνητική κοινότητα.

Ας δούμε τι συμβαίνει ως προς το «πρασίνισμα» του πρωτογενή τομέα. Σε ό,τι αφορά στη βιολογική παραγωγή, όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 6, η συνολική έκταση που είναι αφιερωμένη στη βιολογική γεωργία, είτε ήδη πιστοποιημένη είτε υπό μετατροπή, αποτελεί κάτι παραπάνω από το 10% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης. Το ποσοστό αυτό υπερβαίνει τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-27 (9,1%), αν και υπολείπεται σημαντικά από το ποσοστό που διατηρούν κάποιες χώρες, όπως η Αυστρία (25%) ή η Εσθονία (22%). Επίσης, είναι μακριά από τον στόχο της Πράσινης Συμφωνίας που ορίζει ότι η βιολογική καλλιέργεια θα πρέπει να φτάσει στο 25% της γεωργικής γης έως το 2030. Οι τάσεις, πάντως, είναι ανοδικές, καθώς δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως το 2016 η γεωργική γη που ήταν αφιερωμένη στη βιολογική παραγωγή ήταν μικρότερη κατά 35% της σημερινής έκτασης. Επιπρόσθετα, όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 6, μια σημαντική εξέλιξη είναι ο αριθμός των παραγωγών βιολογικών προϊόντων, ο οποίος ξεπέρασε τους 30.000, έχοντας αυξηθεί κατά 28,5% την τελευταία δεκαετία. Σημαντικό ρόλο έχουν μάλλον διαδραματίσει και οι ενισχύσεις στο πλαίσιο της ΚΑΠ, αν και το ποσοστό της γης που είναι αφιερωμένη στη βιολογική γεωργία και λαμβάνει ενίσχυση στο πλαίσιο της ΚΑΠ (61,9%) είναι μικρότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (67%). Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί πως η αναγνωρισιμότητα του σήματος των βιολογικών προϊόντων στην ΕΕ είναι ικανοποιητική, καθώς ο ένας στους τέσσερις καταναλωτές αναγνωρίζει το σχετικό σήμα που χρησιμοποιείται στην ΕΕ (Goudis and Skuras, 2021).

Πίνακας 6: Βιολογική παραγωγή

10,15% της γεωργικής γης (534.629 εκτάρια) είναι αφιερωμένη στη βιολογική γεωργία	32,3% αροτραίες καλλιέργειες / 12,7% μόνιμες καλλιέργειες / 55% βοσκότοποι	61,9% της γης που είναι αφιερωμένη στη βιολογική γεωργία λαμβάνει ενίσχυση στο πλαίσιο της ΚΑΠ
30.124 παραγωγοί βιολογικών προϊόντων	€276 ανά εκτάριο η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση + €76 ανά εκτάριο η εθνική συγχρηματοδότηση	27% των βοοειδών, 15% των προβάτων, 14% των αιγών, < 1% των χοιροειδών

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2019, εκτός από τα στοιχεία για το συνολικό ποσοστό της γεωργικής γης που είναι αφιερωμένη στη βιολογική γεωργία που αφορούν στο 2020.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat και τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Οι γεωργικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 7,78 εκατ. τόνους ισοδυνάμων CO₂ το 2019, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 8,7% των συνολικών εκπομπών στην Ελλάδα και περίπου το 2% των συνολικών εκπομπών στην ΕΕ από τη γεωργία. Ο μέσος όρος των χωρών της ΕΕ-27 είναι 13%. Ως προς την ποιότητα του αέρα, οι συνολικές εκπομπές αμμωνίας στην Ελλάδα μειώνονται σταδιακά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες,

αντίθετα με το σύνολο της ΕΕ, όπου παραμένουν σταθερές. Το 91,4% των εκπομπών αμμωνίας το 2019, πάντως, προερχόταν από γεωργικές πηγές (93,6% σε επίπεδο ΕΕ-27).

Πίνακας 7: Περιβαλλοντικό αποτέλεσμα

7,78 εκ. τόνοι οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου στη γεωργία – 8,7% του συνόλου	58,42 κιλ. τόνοι εκπομπών αμμωνίας (NH ₃) από τη γεωργία – 91,4% του συνόλου	10,2% της γεωργικής γης κινδυνεύει από διάβρωση του εδάφους
Στο 10% της γεωργικής γης χρησιμοποιούνται προγράμματα προστασίας του εδάφους	59 κιλά/εκτάριο το εκτιμώμενο πλεόνασμα αζώτου στα ύδατα	Στο 57 ο εναρμονισμένος δείκτης κινδύνου (HRI1) φυτοπροστατευτικών προϊόντων

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν στο 2019, εκτός από τα στοιχεία για το εκτιμώμενο πλεόνασμα αζώτου και την άρδευση νερού που αφορούν στο 2017.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την Eurostat, τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας & Ανάπτυξης της Υπαιθρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος.

Εκεί που φαίνεται να υπάρχουν σοβαρά ζητήματα είναι ως προς την ποιότητα του εδάφους και την ποιότητα των υδάτων. Ως προς το έδαφος, το ποσοστό της γεωργικής έκτασης που κινδυνεύει από διάβρωση του εδάφους είναι 10,2%, πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ (6,6%). Βέβαια, σε ένα αντίστοιχο ποσοστό της γεωργικής γης χρησιμοποιούνται προγράμματα προστασίας του εδάφους. Ως προς τα ύδατα, ενώ τα πλεονάσματα αζώτου και φωσφόρου μειώνονται με την πάροδο του χρόνου, το εκτιμώμενο πλεόνασμα αζώτου ήταν 59 κιλά/εκτάριο το 2017 (46,5 στην ΕΕ-27) και χρειάζεται να μειωθεί. Επίσης, η ποιότητα του νερού θα μπορούσε να υποβαθμιστεί περαιτέρω από τη χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων, καθώς υπάρχει μια αύξηση στις πωλήσεις τους τα τελευταία χρόνια, αν και ο εναρμονισμένος δείκτης κινδύνου (HRI1) φυτοπροστατευτικών προϊόντων⁴ είναι χαμηλότερος (57) από τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ (79). Την ίδια στιγμή, αν και το μερίδιο της άρδευσης νερού στη συνολική άντληση έχει μειωθεί σταδιακά, παραμένει σε υψηλά επίπεδα (79,7%) και θέτει θέμα διαχείρισης των υδάτων.

⁴ Ο εναρμονισμένος δείκτης κινδύνου (HRI1) φυτοπροστατευτικών προϊόντων εκτιμά τον κίνδυνο από τη χρήση φυτοφαρμάκων στην ΕΕ, καθώς η μη βιώσιμη χρήση αυτών συνεπάγεται κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον. Ο δείκτης παρουσιάζεται σε σχέση με τον μέσο όρο της περιόδου 2011-2013 και βασίζεται σε στατιστικές σχετικά με την ποσότητα των δραστικών ουσιών σε φυτοπροστατευτικά προϊόντα που διατίθενται στην αγορά, χωρισμένα σε τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τον κίνδυνο που ενέχουν.

Διδάγματα από τις πρόσφατες κρίσεις: Προκλήσεις και ευκαιρίες

Το ξέσπασμα της πανδημίας άλλαξε τα δεδομένα για πολλούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Ο πρωτογενής τομέας, ωστόσο, δεν βίωσε «σοκ» στην προσφορά προϊόντων. Σε αντίθεση με την εκδήλωση επιδημιών στο ζωικό κεφάλαιο τα τελευταία 20 χρόνια, όπως ο αφθώδης πυρετός, η γρίπη των πτηνών, η γρίπη των χοίρων και η λιστερίωση, η πανδημία της Covid-19 δεν έπληξε απευθείας το ζωικό κεφάλαιο ή κάποια γεωργικά προϊόντα συγκεκριμένα, οπότε δεν διατάραξε άμεσα την παραγωγή στο πεδίο (FAO, 2020). Οι παραγωγοί και οι μεταποιητές συνέχισαν να παραδίδουν προϊόντα υπό τις δύσκολες συνθήκες των μέτρων περιορισμού, ενώ οι λιανοπωλητές και πολλά καταστήματα τροφίμων παρέμειναν ανοικτά κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου (European Commission, 2020). Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως τόσο η αξία της φυτικής όσο και της ζωικής παραγωγής σε επίπεδο ΕΕ-27 γνώρισαν μόνο μικρή ετήσια μείωση της τάξης του 1% μέσα στο 2020.⁵ Στη χώρα μας, η φυτική κατέγραψε μικρή αύξηση (0,15%) και η ζωική μικρή μείωση (-0,35%). Βέβαια, υπήρξαν επιμέρους διαφορές, με τα φρούτα, για παράδειγμα, να σημειώνουν αύξηση 6,38% και το ελαιόλαδο να σημειώνει μείωση 11,33%.

Η πανδημία ανέδειξε τη σημασία της υγιεινής διατροφής, κάτι που δυνητικά θα μπορούσε να ευνοήσει τα ελληνικά γεωργικά προϊόντα. Η τάση αυτή ήρθε να συναντήσει τη γενικότερη στροφή σε φυτικά προϊόντα διατροφής στην ΕΕ, με τον λόγο πρόσληψης πρωτεΐνης (φυτικής/ζωικής) να συγκεντρώνει μεγάλες πιθανότητες να αλλάξει σε όφελος της φυτικής μέσα στην επόμενη δεκαετία (European Commission, 2019). Αυτές οι δύο τάσεις θα μπορούσαν να αποτελέσουν ευλογία για την ελληνική παραγωγή, η οποία, όπως συζητήσαμε παραπάνω, είναι κατά βάση φυτική. Σε κάθε περίπτωση, αν λάβουμε υπόψη ότι πάνω από το 50% της αξίας όλης της ελληνικής γεωργικής παραγωγής προέρχεται από τρεις κατηγορίες που συνδέονται με την υγιεινή διατροφή, δηλαδή τα φρούτα, τα λαχανικά και το ελαιόλαδο, οι προοπτικές θα μπορούσαν να είναι θετικές, αρκεί να υπήρχε ένα σχέδιο αξιοποίησης.

⁵ Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία για το 2021, η αύξηση της αξίας ήταν μεγάλη μέσα στο 2021, αλλά αυτή οφείλεται σε κάποιο βαθμό και στην αύξηση των τιμών συγκεκριμένων προϊόντων, όπως η εκρηκτική άνοδος των σιτηρών (35% μέσα στο 2021).

Η πανδημία έπληξε σοβαρά τη λεγόμενη «βαριά βιομηχανία» της χώρας, δηλαδή τον τουριστικό κλάδο, με τον οποίο ο πρωτογενής τομέας θα έπρεπε να συνδέεται άρρηκτα. Το εύρος της μείωσης των τουριστικών μεγεθών το 2020 δεν είχε προηγούμενο, τόσο για τον παγκόσμιο, όσο και για τον ελληνικό τουρισμό. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις στη χώρα μας, για παράδειγμα, από €18.178,8 εκατ. το 2019 έπεσαν στο τρομακτικό επίπεδο των €4.318,8 εκατ. το 2020, ενώ κάπως ανέκαμψαν στα €10.502,7 εκατ. το 2021 (ΤτΕ, 2022). Το πλήγμα που δέχτηκε ο τουρισμός από την πανδημία ίσως να αποτελεί την καλύτερη ευκαιρία για αναθεώρηση του τουριστικού προϊόντος και στενότερη συνεργασία με τον πρωτογενή τομέα. Η ολική στροφή στην ποιότητα, ειδικά μέσω του διατροφικού σκέλους, είναι μάλλον η καλύτερη οδός για την ουσιαστική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, όπως συζητάμε και στην Ενότητα 4.

Η πανδημία ανέδειξε ακόμη ένα ζήτημα που σχετίζεται με την αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων. Κατά τη διάρκεια της περιόδου περιορισμού, η βιωσιμότητα πολλών παραγωγών και μικρομεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων τέθηκε σε κίνδυνο, καθώς χρειάστηκε να περιμένουν περισσότερο καιρό για να λάβουν τις πληρωμές για τα προϊόντα που παρέδιδαν (FAO, 2020). Η αρνητική αυτή πρακτική εντάσσεται στο πλαίσιο των λεγόμενων αθέμιτων εμπορικών πρακτικών (π.χ. εκπρόθεσμες πληρωμές για ευαλλοίωτα προϊόντα διατροφής, ακυρώσεις παραγγελιών την τελευταία στιγμή, μονομερείς αλλαγές συμβάσεων), τις οποίες η ΕΕ προσπαθεί να καταπολεμήσει με την Οδηγία (ΕΕ) 2019/633, η οποία εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2019. Κάθε χώρα της ΕΕ είχε στη διάθεσή της δύο έτη για να μεταφέρει την Οδηγία στο εθνικό της δίκαιο. Στην Ενότητα 4, εξετάζουμε τι έπραξε η χώρα μας και ποιες βελτιώσεις θα μπορούσαν να γίνουν.

Η πανδημία έδωσε ώθηση και στις εναλλακτικές αγορές τροφίμων, όπως οι βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού⁶ (Nemes et al., 2021), οι οποίες, ούτως ή άλλως, κέρδιζαν συνεχώς έδαφος στην ΕΕ και στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια (Koutsou and Sergaki, 2020). Σε μια έρευνα κοινού που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος SMARTCHAIN το 2020 (Petropoulou et al., 2021), εξετάστηκαν η στάση και η συμπεριφορά του ελληνικού κοινού απέναντι στις αλυσίδες αυτές. Όπως καταγράφεται στην έρευνα, η πανδημία ενίσχυσε την προτίμηση των Ελλήνων καταναλωτών για τις βραχείες αλυσίδες, με αυτούς που αγοράζουν έστω περιστασιακά να ανέρχονται στο 70%. Από αυτούς, σχεδόν εννέα στους δέκα αναφέρουν ότι

⁶ Οι βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων αφορούν στη διάθεση τροφίμων η οποία χαρακτηρίζεται από περιορισμένο αριθμό οικονομικών φορέων (συνήθως μέχρι έναν ενδιάμεσο) αλλά και από γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών (Vittersø et al., 2019), ενώ τα είδη τους ποικίλλουν, συμπεριλαμβανοντας, μεταξύ άλλων, τις πωλήσεις στο αγρόκτημα, τις διαδικτυακές πωλήσεις απευθείας από παραγωγούς, τις αγορές παραγωγών, τις πωλήσεις από παραγωγούς σε λαϊκές αγορές, τις πωλήσεις σε εξειδικευμένα καταστήματα (π.χ. καταστήματα βιολογικών προϊόντων), τη διάθεση σε ξενοδοχεία, και την κοινοτικά υποστηριζόμενη γεωργία (Charatsari et al., 2020).

ο κυρίαρχος λόγος αγοράς είναι η υποστήριξη σε τοπικούς παραγωγούς, ενώ οκτώ στους δέκα εκτιμούν ότι τα προϊόντα είναι «πιο φυσικά» καθώς και ότι μέσω των βραχειών αλυσίδων τούς δίνεται η δυνατότητα να γνωρίζουν την προέλευσή τους. Στον αντίποδα, τα κυρίαρχα εμπόδια για τους Έλληνες καταναλωτές έχουν να κάνουν με την αναποτελεσματική προώθηση των βραχειών αλυσίδων και τη δυσκολία πρόσβασης σε αυτές.

Το «σοκ» της πανδημίας της Covid-19 έγινε ιδιαίτερα αισθητό στην πλευρά της ζήτησης, ενώ οι βραχυπρόθεσμες αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία της ΕΕ ήταν χειρότερες από αυτές της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008. Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (16/05/2022), η ύφεση για το 2020 σε επίπεδο ΕΕ-27 ήταν 5,9% (European Commission, 2022a). Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, η χώρα μας κατέγραψε ύφεση 9%, αλλά ανέκαμψε το 2021, παρουσιάζοντας άνοδο της τάξης του 8,3%. Παρότι αναμένεται η ανάπτυξη να συνεχιστεί το 2022 και το 2023, με τους δείκτες να φτάνουν στο 3,5% και το 3,1% αντίστοιχα, η έκρηξη του πληθωρισμού λόγω της εκτόξευσης των τιμών της ενέργειας και της αύξησης του κόστους εισροών που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, ψαλίδισε τις ελπίδες για ουσιαστική επαναφορά σε αναπτυξιακή τροχιά. Είναι ενδεικτικό πως σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Επιτροπής για το 2022, ο πληθωρισμός υπολογίζεται πως θα φτάσει στο 6,3% για τη χώρα μας και το 6,8% για την ΕΕ συνολικά, πριν υποχωρήσει το 2023 στο 1,9% και 3,2% αντίστοιχα.

Στο εαρινό δελτίο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές του πρωτογενή τομέα στην ΕΕ (Απρίλιος 2022), τονίζεται η σοβαρή διαταραχή των παγκόσμιων γεωργικών αγορών, ως αποτέλεσμα της ρωσικής εισβολής. Στο επίκεντρο βρίσκεται η αβεβαιότητα που έχει προκληθεί σχετικά με τη μελλοντική διαθεσιμότητα σιτηρών και ελαιούχων σπόρων. Η κρίση αυτή έφερε εκ νέου στην επιφάνεια προβληματισμούς σχετικά με την επισιτιστική ασφάλεια, αλλά και συστημικές ανησυχίες σχετικά με την εξάρτηση της ΕΕ από τις εισαγωγές ζωοτροφών και λιπασμάτων, ιδίως από την Ουκρανία, τη Ρωσία και τη Λευκορωσία. Ο δείκτης τιμών των λιπασμάτων, για παράδειγμα, παρουσίασε αύξηση 225% από τον Μάρτιο του 2020 μέχρι τον Μάρτιο του 2022. Επισημαίνεται και αναλύεται, ωστόσο, η αυτάρκεια της ΕΕ στα περισσότερα είδη βασικών προϊόντων,⁷ αν και αναφέρονται οι ανησυχίες σχετικά με τις πληθωριστικές τάσεις, αλλά και την επίδραση που θα έχουν οι μειωμένες εισαγωγές καλαμποκιού, σιταριού, κραμβελαίου

⁷ Στην ανάλυση που συνοδεύει την έκθεση της Επιτροπής, καταγράφονται τα εξής ποσοστά αυτάρκειας για το τρέχον έτος: Μαλακό σιτάρι 138%, σκληρό σιτάρι 85%, κριθάρι 119%, αραβόσιτος 89%, σίκαλη 106%, βρώμη 103%, τριτικάλε 100%, άλλα σιτηρά 95%, ελαιούχοι σπόροι 62%, φυτικά έλαια 72%, λευκή ζάχαρη 100,6%, ισογλυκόζη 99,5%, βιοαιθανόλη 92%, βιοντίζελ 84%, μοσχαρίσιο κρέας 107%, χοιρινό κρέας 125%, κρέας πουλερικών 112%, πρόβειο και κατσικίσιο κρέας 95%, τυριά 113%, νωπά γαλακτοκομικά 104%, γάλα σε σκόνη 170%, γάλα σε σκόνη αποβουτυρωμένο 219%, βούτυρο 110%, ορός γάλακτος 144%, ελαιόλαδο 142%, κρασί 115%, πορτοκάλια 72%, μήλα 117%.

και ηλιελαίου στις τιμές ζωοτροφών και μεταποιημένων τροφίμων στην ΕΕ (European Commission, 2022b).

Η Πράσινη Συμφωνία και η νέα ΚΑΠ

Η Πράσινη Συμφωνία καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα καταστεί η Ευρώπη η πρώτη κλιματικά ουδέτερη ήπειρος έως το 2050, φιλοδοξώντας να μετατρέψει τις αναγκαίες κλιματικές δράσεις σε αναπτυξιακή στρατηγική, προσπαθώντας ταυτόχρονα να διασφαλίσει μια δίκαιη μετάβαση χωρίς αποκλεισμούς. Για να επιτευχθούν οι στόχοι της Πράσινης Συμφωνίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε το 2020 τη στρατηγική «Από το αγρόκτημα στο πιάτο» και τη στρατηγική για τη βιοποικιλότητα. Οι δύο αυτές στρατηγικές θέτουν τους στόχους που πρέπει να επιτευχθούν έως το 2030, όπως η μείωση κατά 50% της χρήσης φυτοφαρμάκων, η μείωση κατά τουλάχιστον 20% της χρήσης λιπασμάτων, η μείωση κατά 50% των πωλήσεων αντιμικροβιακών που χρησιμοποιούνται για τα εκτρεφόμενα ζώα και την υδατοκαλλιέργεια, η αύξηση των εκτάσεων βιολογικής καλλιέργειας στο 25% της γεωργικής γης, και η εξασφάλιση πλήρους πρόσβασης σε ταχύ ευρυζωνικό διαδίκτυο στις αγροτικές περιοχές έως το 2025. Η σύνδεση των στρατηγικών με τη νέα ΚΑΠ γίνεται μέσω των «Εθνικών Στρατηγικών Σχεδίων» που όλα τα κράτη-μέλη είχαν την υποχρέωση να υποβάλλουν έως το τέλος του 2021.⁸

Η αλήθεια είναι πως οι στόχοι που έχουν τεθεί είναι φιλόδοξοι και το βάρος που καλούνται να σηκώσουν τα κράτη-μέλη μέσω της νέας ΚΑΠ μεγάλο. Τα κράτη-μέλη έχουν κληθεί να αποδείξουν αναλυτικά πώς θα επιτευχθούν οι στόχοι της Πράσινης Συμφωνίας και πώς τα Στρατηγικά Σχέδιά τους θα υπερβαίνουν τα πεπραγμένα της περασμένης διαχειριστικής περιόδου. Επίσης, καθώς η παροχή στήριξης θα γίνεται υπό όρους, οι ελάχιστες απαιτήσεις με τις οποίες πρέπει να συμμορφώνονται οι δικαιούχοι της ΚΑΠ για να λάβουν τη στήριξη είναι αρκετά φιλόδοξες. Για παράδειγμα, στον πρώτο πυλώνα, η προσφορά οικολογικών προγραμμάτων είναι υποχρεωτική για τα κράτη-μέλη, τα οποία οφείλουν να διαθέσουν τουλάχιστον το 25% του προϋπολογισμού τους για την εισοδηματική στήριξη τέτοιων προγραμμάτων (π.χ. βιολογική γεωργία, ολοκληρωμένη φυτοπροστασία, βελτίωση βοσκοτόπων), με την προϋπόθεση οι γεωργοί να εφαρμόζουν τις

⁸ Το ελληνικό Στρατηγικό Σχέδιο υποβλήθηκε στις 30/12/2021. Μπορείτε να βρείτε το σχετικό αρχείο, το συνοπτικό κείμενο και τις παρατηρήσεις της Επιτροπής εδώ: <http://www.agrotikianaptixi.gr/el/keimeno-synimmena-paa/shediasmos-se-ethniko-epipedo>.

συναφείς πρακτικές. Επιπρόσθετα, τουλάχιστον το 3% της αρόσιμης γης σε κάθε γεωργική εκμετάλλευση πρέπει να προορίζεται για τη βιοποικιλότητα και για μη παραγωγικά στοιχεία.

Την ίδια στιγμή, σε μια προσπάθεια να καταστεί η ΚΑΠ πιο κοινωνικά δίκαιη, περιλαμβάνονται κοινωνικές προϋποθέσεις και αυξάνονται τα ελάχιστα όρια σε πτυχές των ενισχύσεων με έντονο κοινωνικό πρόσημο. Ως προς τις προϋποθέσεις, οι δικαιούχοι θα πρέπει να σέβονται στοιχεία του ευρωπαϊκού κοινωνικού και εργατικού δικαίου προκειμένου να λαμβάνουν ενισχύσεις, αν και αρκετά κράτη-μέλη θα ενεργοποιήσουν τη σχετική διάταξη από το 2025 και πέρα. Ως προς τις ενισχύσεις, καθίσταται υποχρεωτική η ανακατανομή της εισοδηματικής στήριξης, καθώς τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να αναδιανείμουν τουλάχιστον το 10% των άμεσων ενισχύσεων προς όφελος μικρότερων γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Παράλληλα, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να στηρίξουν με τουλάχιστον 3% των άμεσων ενισχύσεων τους νέους γεωργούς (< 40 ετών), ενώ καλούνται να πάρουν μέτρα για την αντιμετώπιση του έμφυλου χάσματος. Τέλος, αν και δεν κατονομάζεται ως μέτρο που καθιστά την ΚΑΠ πιο δίκαιη, θεσπίζεται νέο γεωργικό αποθεματικό για τη χρηματοδότηση μέτρων στήριξης της αγοράς σε περιόδους κρίσεων, με ετήσιο προϋπολογισμό τουλάχιστον €450 εκατ.

Σε γενικές γραμμές, η νέα ΚΑΠ έχει διαρθρωθεί γύρω από δέκα βασικούς στόχους, οι οποίοι εστιάζουν σε οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιδιώξεις. Βάσει των στόχων αυτών, τα κράτη-μέλη κατάρτισαν τα στρατηγικά τους σχέδια για την ΚΑΠ. Οι στόχοι είναι οι εξής: η εξασφάλιση δίκαιου εισοδήματος για τους γεωργούς· η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων· η βελτίωση της θέσης των γεωργών στην αλυσίδα· η συμβολή της γεωργίας στην άμβλυση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής· η προστασία του περιβάλλοντος με την αποτελεσματική διαχείριση των φυσικών πόρων· η διατήρηση των τοπίων και της βιοποικιλότητας· η ενθάρρυνση της ανανέωσης των γενεών· η τόνωση των αγροτικών περιοχών· η προστασία της δημόσιας υγείας και της ποιότητας των τροφίμων· και η βελτιωμένη πρόσβαση των γεωργών στην έρευνα, στην καινοτομία, στην ανταλλαγή γνώσεων και στην κατάρτιση. Για την παρακολούθηση της εφαρμογής της ΚΑΠ και την αξιολόγηση των επιδόσεων των στρατηγικών σχεδίων έχει δημιουργηθεί ένα σύνολο κοινών δεικτών που σχετίζονται με τους παραπάνω στόχους. Επίσης, από το 2024 θα υποβάλλεται από τα κράτη-μέλη ετήσια έκθεση επιδόσεων, η οποία θα συμπληρώνεται από ετήσια συνεδρίαση επανεξέτασης. Η Επιτροπή θα προβεί σε εξέταση των επιδόσεων των στρατηγικών σχεδίων το 2025 και το 2027, κατόπιν της οποίας, αν χρειαστεί, θα απευθύνει αίτημα για ανάληψη δράσης από τα κράτη-μέλη.

Ένα σημαντικό στοιχείο της νέας ΚΑΠ είναι ότι όσα κράτη-μέλη, όπως η χώρα μας, εφάρμοζαν για τη βασική εισοδηματική ενίσχυση μέχρι σήμερα

το μοντέλο που ήταν βασισμένο στα λεγόμενα «ιστορικά δικαιώματα»,⁹ υποχρεούνται το αργότερο μέχρι το 2027 να έχουν μεριμνήσει ώστε όλα τα δικαιώματα ενίσχυσης να έχουν αξία τουλάχιστον στο 85% του μέσου μοναδιαίου ποσού. Αυτό σημαίνει ότι θα πραγματοποιηθεί αναπροσαρμογή της μοναδιαίας αξίας δικαιωμάτων για όλους, αναλογικά με την αξία που είχαν το 2022, με σκοπό να επιτευχθεί η λεγόμενη «εσωτερική σύγκλιση» της αξίας των δικαιωμάτων (κατά 25% ετησίως). Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Στρατηγικού Σχεδίου, η διαδικασία της εσωτερικής σύγκλισης θα επηρεάσει αρνητικά τις εκμεταλλεύσεις μικρού και μικρομεσαίου μεγέθους, πολλές από τις οποίες έχουν υψηλή μοναδιαία αξία δικαιωμάτων, επειδή είχαν θεμελιώσει ιστορικά δικαιώματα από καλλιέργειες υψηλής στρεμματικής αξίας. Με την εσωτερική σύγκλιση, λοιπόν, οι εκμεταλλεύσεις αυτές θα χάσουν ένα μέρος από την αξία της βασικής ενίσχυσης που δικαιούνται. Ωστόσο, ίσως έρχεται πια το πλήρωμα του χρόνου ακόμα και για την κατάργηση των ιστορικών δικαιωμάτων. Άλλωστε, σύμφωνα με μια πρόσφατη έρευνα που εξετάζει τις συνέπειες της κατάργησης των ιστορικών δικαιωμάτων στη χώρα μας (δείτε Kremmydas and Tsiboukas, 2022), η χορήγηση της αναδιανεμητικής ενίσχυσης στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ (ή «συμπληρωματικής αναδιανεμητικής εισοδηματικής στήριξης για τη βιωσιμότητα» όπως είναι η επίσημη ονομασία) δύναται να αναπληρώσει σε μεγάλο βαθμό τη μείωση που θα υποστούν οι μικρότερες εκμεταλλεύσεις, αρκεί να λειτουργήσουν υποβοηθητικά και τα επιμέρους μέτρα του νέου Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ).

Στον Πίνακα 8 μπορούμε να δούμε και πώς κατανέμεται ο προϋπολογισμός της ΚΑΠ για την περίοδο 2023-2027. Τη μερίδα του λέοντος διατηρούν οι άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις, από τις οποίες κάτι παραπάνω από το μισό αφορά στη βασική εισοδηματική στήριξη, το 1/4 αφιερώνεται στα μέτρα για το περιβάλλον και το κλίμα (τα «οικολογικά προγράμματα»), το ένα δέκατο αφορά στην αναδιανεμητική ενίσχυση, περίπου 12% είναι το μερίδιο της συνδεδεμένης ενίσχυσης,¹⁰ και κάτι περισσότερο από 1,5% αφορά στην επιπρόσθετη στήριξη για τους νέους γεωργούς. Τα κονδύλια για το ΠΑΑ συμπεριλαμβάνουν ένα πλήθος προγραμμάτων, με το μεγαλύτερο μερίδιο να διοχετεύεται σε προγράμματα για το περιβάλλον και την κλιματική κρίση, ακολουθούμενα από προγράμματα για την εγκατάσταση νέων γεωργών, την ανταγωνιστικότητα των εκμεταλλεύσεων, την ανταλλαγή γνώσεων και κατάρτιση των γεωργών, και την ασφάλεια τροφίμων, μεταξύ άλλων.

9 Η βασική ενίσχυση αποτελεί τον «κορμό» των άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων στη γεωργία. Με τη μεταρρύθμιση του 2003, η οποία εφαρμόστηκε από το 2008, η Ελλάδα επέλεξε το «ιστορικό μοντέλο», εκχωρώντας δικαιώματα ενίσχυσης σε εκμεταλλεύσεις που διατηρούσαν δικαιώματα κατά τη διάρκεια μιας «ιστορικής» περιόδου αναφοράς (της περιόδου 2000-2002). Συνέδεσε, μάλιστα, την αξία κάθε δικαιώματος με τη μέση πληρωμή που έλαβε η εκάστοτε εκμετάλλευση στη διάρκεια της περιόδου αναφοράς.

10 Η συνδεδεμένη ενίσχυση ή συνδεδεμένη εισοδηματική στήριξη χορηγείται ως ετήσια ενίσχυση ανά εκτάριο ή ζώο σε συγκεκριμένους τομείς (π.χ. σιτηρά, ρύζι, πρόβειο και αίγιο κρέας, βόειο κρέας, γάλα και γαλακτοκομικά προϊόντα, ελαιόλαδο και επιτραπέζιες ελιές, μεταξοσκώληκες, οπωροκηπευτικά, αποξηραμένες ζωοτροφές). Παρέχεται για την αντιμετώπιση δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι εν λόγω τομείς, με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, της βιωσιμότητας ή της ποιότητας των προϊόντων των τομέων αυτών.

Πίνακας 8: Ο προϋπολογισμός της ΚΑΠ για την Ελλάδα την περίοδο 2023-2027 (σε €)

	2023	2024	2025	2026	2027
Άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις	1.702.494.039	1.702.494.039	1.702.494.039	1.702.494.039	1.891.660.043
Ειδική ενίσχυση για το βαμβάκι	183.996.000	183.996.000	183.996.000	183.996.000	183.996.000
Τομεακό πρόγραμμα μελισσοκομίας	23.030.000	23.030.000	23.030.000	23.030.000	23.030.000
Τομεακό πρόγραμμα οίνου	6.162.645	6.162.645	6.162.645	6.162.645	6.162.645
Τομεακό πρόγραμμα ελαιολάδου	10.666.000	10.666.000	10.666.000	10.666.000	10.666.000
Τομεακό πρόγραμμα οπωροκηπευτικών	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000
Πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης	651.491.600	746.119.604	746.119.604	746.119.604	746.119.604

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από το Στρατηγικό Σχέδιο της Ελλάδας.

Τον περασμένο Απρίλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έστειλε τις παρατηρήσεις της στα κράτη-μέλη για τα Στρατηγικά τους Σχέδια (European Commission, 2022c). Για όλα τα κράτη-μέλη το πλήθος των παρατηρήσεων ήταν μεγάλο, ενώ πολλά από αυτά διαμαρτυρήθηκαν στις απαντητικές επιστολές τους για τις υψηλές απαιτήσεις της Επιτροπής ως προς τα μέτρα για το περιβάλλον, την κλιματική αλλαγή και τη βιοποικιλότητα. Για τη χώρα μας, η Επιτροπή εξάντλησε την αυστηρότητά της. Στην επιστολή της διαπιστώνει ότι υπάρχουν αρκετές ανεπάρκειες, όπως ημιτελές χρηματοδοτικό πλάνο, ανακριβείς τιμές-στόχοι, ασυνέπειες στη λογική παρέμβασης, ανεπαρκείς πληροφορίες για τους περιβαλλοντικούς στόχους, έλλειψη βασικών παραρτημάτων, και απουσία φιλοδοξίας για την εκπλήρωση κάποιων στόχων. Βέβαια, κάποιες παρατηρήσεις είναι προβληματικές, όπως το σκέλος της παρατήρησης 136 που αναφέρεται στον ορισμό του «ενεργού γεωργού». Σε αντίθεση με τον ισχυρισμό στην παρατήρηση αυτή, το Στρατηγικό Σχέδιο φαίνεται να έχει ακολουθήσει τις επιταγές του Κανονισμού [Κανονισμός (ΕΕ) 2021/2115 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου], ορίζοντας ως κριτήρια το εταιρικό αντικείμενο και την ένταξη των γεωργικών δραστηριοτήτων σε εθνικό μπρώο. Συνολικά, η επιστολή της Επιτροπής για τη χώρα μας περιλαμβάνει 292 παρατηρήσεις που εκτείνονται σε 36 σελίδες. Φυσικά, όπως σχεδόν σε όλες τις επιστολές προς τα διαφορετικά κράτη-μέλη, μεγάλο μέρος των παρατηρήσεων είναι καθαρά τεχνικές, ενώ εξίσου μεγάλο μέρος αφορά στα μέτρα σχετικά με το περιβάλλον και το κλίμα.

Καθώς δεν αποτελεί ζητούμενο του κειμένου μας η ανάλυση του σύνολου των παρατηρήσεων ή έστω μεγάλου μέρους αυτών, σταχυολογούμε κάποιες στις οποίες θα άξιζε να δώσει η Πολιτεία τη δέουσα προσοχή. Στην παρατήρηση 6, η Επιτροπή καλεί τη χώρα μας να επανεξετάσει τη στρατηγική ανακατανομή της εισοδηματικής στήριξης, ενισχύοντας την αναδιανομή προς τις μεσαίες και μικρότερες εκμεταλλεύσεις. Στην παρατήρηση 9, η Επιτροπή ζητά από τη χώρα μας να επεκτείνει και να ενισχύσει το εθνικό της σύστημα διαχείρισης κινδύνων. Στην παρατήρηση 24, η Επιτροπή διατυπώνει την ανησυχία της για το χαμηλό επίπεδο δέσμευσης ως προς την προώθηση της ισότητας των φύλων και τη συμμετοχή

των γυναικών στη γεωργία. Στις παρατηρήσεις 25 και 102, η Επιτροπή χαιρετίζει τις πολλές και καλές ιδέες που συνοψίζονται στο Σχέδιο για τη βελτίωση του ελληνικού συστήματος γεωργικής γνώσης και καινοτομίας (AKIS), αλλά καλεί την Ελλάδα να μετατρέψει αυτές τις ιδέες σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις. Στην παρατήρηση 105, η Ελλάδα καλείται να διευκρινίσει πώς θα χρηματοδοτηθούν η δημιουργία και η συντήρηση των σχεδιαζόμενων (ψηφιακών) αποθετηρίων γνώσεων (knowledge reservoirs), αλλά και να διασφαλίσει ότι το υλικό που θα παρέχεται σε αυτά θα είναι κατανοητό και χρήσιμο όχι μόνο για τους ερευνητές, αλλά κυρίως για τους γεωργούς και τους γεωργικούς συμβούλους. Στην παρατήρηση 39, η Ελλάδα καλείται να εξηγήσει και να αιτιολογήσει ποιους τομείς τελικά θα υποστηρίξει μέσω της συνδεδεμένης ενίσχυσης, καθώς διαπιστώνεται ασυμφωνία μεταξύ της ανάλυσης που έχει προηγηθεί και των τομέων που επιλέχθηκαν, ενώ σε συναφείς παρατηρήσεις (π.χ. 221, 222) διαπιστώνεται η μη επαρκής αιτιολόγηση κάποιων επιλογών. Στην παρατήρηση 45, η Επιτροπή ζητά από την Ελλάδα να εξηγήσει την απόφασή της να μην υποστηρίξει οργανώσεις παραγωγών πέραν των τομέων των οπωροκηπευτικών, της μελισσοκομίας, του οίνου και της ελιάς. Στην παρατήρηση 46, η Επιτροπή καλεί τη χώρα μας να εξηγήσει γιατί δεν εξετάζει το ενδεχόμενο να υποστηρίξει τη δημιουργία βραχειών αλυσίδων εφοδιασμού. Στην παρατήρηση 97, ζητείται να ληφθεί υπόψη η συμπληρωματικότητα με άλλα προγράμματα και πρωτοβουλίες ως προς τον ψηφιακό μετασχηματισμό του πρωτογενή τομέα και των αγροτικών περιοχών. Στην παρατήρηση 280, στην οποία τονίζεται ότι η μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη γεωργία προϋποθέτει την κατάρτιση των γεωργών και τη συστηματική παροχή συμβουλών προς αυτούς, η χώρα μας καλείται να περιγράψει καλύτερα πώς θα οργανωθεί το σύστημα παροχής συμβουλών, πώς θα συνδεθεί με το AKIS, πως θα το θέσει σε εφαρμογή ήδη από το 2023, αλλά και πώς θα εξασφαλίσει ότι και οι ίδιοι οι σύμβουλοι θα εκπαιδεύονται και θα συνεργάζονται μεταξύ τους. Όλες αυτές οι παρατηρήσεις που ξεχωρίσαμε μπορεί να μην είναι απαραίτητα κυρίαρχες, σχετίζονται, ωστόσο, άμεσα ή έμμεσα με παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να είναι καίριες για την αναγέννηση του πρωτογενή τομέα.

Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας

Η θεσμοθέτηση του ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, ο στόχος του οποίου είναι να μετριαστούν οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας και να καταστούν οι ευρωπαϊκές οικονομίες και κοινωνίες περισσότερο βιώσιμες, ανθεκτικές και καλύτερα προετοιμασμένες για τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης, μπορεί να λειτουργήσει ως μια σημαντική επιπρόσθετη πηγή χρηματοδότησης και για τον πρωτογενή τομέα, καθώς χρηματοδοτεί μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις στα κράτη-μέλη έως τις 31 Δεκεμβρίου του 2026.

Το πρόγραμμα Ελλάδα 2.0 φιλοδοξεί να αποτελέσει «έναν θεμελιώδη οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό» καθώς περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, επενδύσεις στους τομείς της αγροδιατροφής και του τουρισμού ως «κινητήριους μοχλούς ανάπτυξης» (Ελλάδα 2.0, 2021). Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά δράσεις που έχουν ήδη ανακοινωθεί, ξεχωριστό ενδιαφέρον για τον πρωτογενή τομέα παρουσιάζουν τα ακόλουθα:

1) Το σύνολο των υποέργων της Δράσης: «Οικονομικός Μετασχηματισμός του Αγροτικού Τομέα»:

- Υπόεργο 1: «Καινοτομία και Πράσινη Μετάβαση στη Μεταποίηση Αγροτικών Προϊόντων» προϋπολογισμού €181,5 εκατ. με στόχο τη δημιουργία οικονομικών κλίμακας και βιώσιμων εκμεταλλεύσεων και δικαιούχους συλλογικά σχήματα, οργανώσεις παραγωγών και σχήματα που εφαρμόζουν συμβολαιακή γεωργία.
- Υπόεργο 2: «Εκσυγχρονισμός του Πρωτογενούς Τομέα» προϋπολογισμού €98,1 εκατ. με στόχο την υλοποίηση επενδύσεων με προσανατολισμό την πράσινη γεωργία και τη γεωργία ακριβείας και δικαιούχους συλλογικά σχήματα, οργανώσεις παραγωγών και σχήματα που εφαρμόζουν συμβολαιακή γεωργία.
- Υπόεργο 3: «Πράσινος Αγροτουρισμός» προϋπολογισμού €49 εκατ. με στόχο την ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού και τη διασύνδεσή του με την πρωτογενή παραγωγή και τη μεταποίηση, και δικαιούχους νομικά πρόσωπα, κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις και κοινοπραξίες.
- Υπόεργο 4: «Αναδιάρθρωση των Καλλιεργειών» προϋπολογισμού €166,7 εκατ. με στόχο τη δημιουργία οικονομικά βιώσιμων εκμεταλλεύσεων με

εξαγωγικό χαρακτήρα και φυτά ανθεκτικά στην κλιματική αλλαγή, και δικαιούχους συλλογικά σχήματα, οργανώσεις παραγωγών και συνεταιρισμούς.

- Υπόεργο 5: «Γενετική Βελτίωση Ζώων» προϋπολογισμού €14,7 εκατ. με στόχο την ποσοτική και ποιοτική αναβάθμιση του ζωικού κεφαλαίου και την αύξηση του εισοδήματος των παραγωγών και δικαιούχους ομάδες παραγωγών, αγροτικές εταιρικές συμπράξεις, διεπαγγελματικές οργανώσεις, συλλόγους και συνεργατικά σχήματα, και οργανισμούς ερευνών και διάδοσης γνώσεων.
- Υπόεργο 6: «Ενίσχυση Υδατοκαλλιεργειών» προϋπολογισμού €35 εκατ.

II) Η Δράση «Ψηφιακός Μετασχηματισμός Αγροδιατροφικού Τομέα» του Πυλώνα 4 «Ιδιωτικές Επενδύσεις και Μετασχηματισμός της Οικονομίας» του Άξονα 6 «Εκσυγχρονισμός και Βελτίωση της Ανθεκτικότητας Κύριων Κλάδων Οικονομίας της Χώρας» προϋπολογισμού €47 εκατ., με αντικείμενο τη δημιουργία τεχνολογικής πλατφόρμας και υποδομής για την υποστήριξη του εκσυγχρονισμού της γεωργίας που θα αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα για την εφαρμογή των πολιτικών (εθνικών και ευρωπαϊκών) για τον ψηφιακό μετασχηματισμό του γεωργικού τομέα.

III) Το Πρόγραμμα «Υδωρ 2.0» που συγχρηματοδοτείται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, και είναι το πρώτο ολοκληρωμένο επενδυτικό πρόγραμμα αρδευτικών έργων (φραγμάτων και αρδευτικών υποδομών) στην Ελλάδα με σκοπό τον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων υποδομών και τη δημιουργία νέων.

IV) Το Υπόεργο «Αγροτουρισμός και Γαστρονομία» της Δράσης «Τουριστική Ανάπτυξη» προϋπολογισμού €17 εκατ., με στόχο την ανάπτυξη ενός δικτύου αγροδιατροφής, γαστρονομίας και τουρισμού που θα λειτουργεί ως θεματικός φορέας διαχείρισης προορισμού (Destination Management Organization - DMO) της χώρας για τη γαστρονομία και τον αγροτουρισμό.

V) Τα Δάνεια του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, προϋπολογισμού €12,7 δισ., με στόχο τη στήριξη επιλέξιμων επενδύσεων, ώστε οι επιχειρήσεις να γίνουν πιο βιώσιμες, ανθεκτικές, πράσινες και ψηφιακές. Οι 5 πυλώνες των δανείων είναι οι ακόλουθοι: (α) πράσινη μετάβαση, (β) ψηφιακός μετασχηματισμός, (γ) εξωστρέφεια, (δ) καινοτομία, έρευνα και ανάπτυξη και (ε) ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας μέσω συνεργασιών, εξαγορών και συγχωνεύσεων.

Με βάση τα παραπάνω, είναι προφανές ότι η αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας από τον πρωτογενή τομέα αποτελεί μία από τις μεγάλες ευκαιρίες αυτής της περιόδου, τόσο σε ό,τι αφορά την εγκαθίδρυση απαραίτητων υποδομών, όσο και την ενθάρρυνση των συνεργασιών εντός του κλάδου αλλά και με τον κλάδο του τουρισμού.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ
ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2022

Νέο περιβάλλον - Νέες
προκλήσεις



3

Τα δύο σχέδια για την αναγέννηση του πρωτογενή τομέα

Μέσα από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν στο δεύτερο μέρος του άρθρου, καθίσταται σαφές ότι ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να κατακτήσει μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας αγοράς, αρκεί να βρει τρόπο να αντιμετωπίσει τις καταγεγραμμένες του αδυναμίες, να εντοπίσει εγκαίρως τις ευκαιρίες που διαμορφώνονται από τις εξελίξεις σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και να αντεπεξέλθει με επιτυχία στις απειλές που ελλοχεύουν.

Μια αποτύπωση των δυνατοτήτων, των αδυναμιών, των ευκαιριών και των απειλών που διαμορφώνονται σε αυτή τη χρονική συγκυρία για την αγροδιατροφή στην Ελλάδα παρουσιάζεται στην ανάλυση SWOT που ακολουθεί στον Πίνακα 9 και αποτελεί την πυξίδα για τη διαμόρφωση ενός νέου οράματος για τον τομέα που θα είναι σε απόλυτη αρμονία με τα συγκριτικά πλεονεκτήματά της ελληνικής οικονομίας στο σύνολό της.

Πίνακας 9. SWOT Ανάλυση για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα

Δυνατά σημεία	<ul style="list-style-type: none"> • Η οικονομική και κοινωνική σημασία του τομέα • Η ανθεκτικότητα του τομέα στις κρίσεις • Η υψηλή ποιότητα των γεωργικών προϊόντων • Η δυναμική των εξαγωγών των αγροτικών προϊόντων • Το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας • Η πλούσια παραγωγή έρευνας και καινοτομίας στη χώρα
Αδυναμίες	<ul style="list-style-type: none"> • Ο μικρός και κατακερματισμένος κλήρος • Η υπερβολική έμφαση στη φυτική παραγωγή • Η χαμηλή διείσδυση στην ευρωπαϊκή αγορά • Η υψηλή εξάρτηση από τις άμεσες ενισχύσεις της ΚΑΠ • Η ανισοκατανομή των άμεσων ενισχύσεων της ΚΑΠ • Η αποεπένδυση στην ελληνική γεωργία • Η υψηλή μέση ηλικία των παραγωγών • Το έμφυλο χάσμα στη γεωργία • Το έλλειμμα κατάρτισης των παραγωγών • Το χάσμα μεταξύ έρευνας και πρακτικής • Η έλλειψη συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα • Η απουσία εργαλείων διαχείρισης κινδύνων
Ευκαιρίες	<ul style="list-style-type: none"> • Η παγκόσμια στροφή στην ποιότητα και την υγιεινή διατροφή • Η στροφή σε φυτικά προϊόντα διατροφής στην ΕΕ • Η τόνωση της συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα • Η διασύνδεση με τον τουριστικό κλάδο • Η αξιοποίηση της έρευνας που παράγεται στη χώρα και διεθνώς • Η αξιοποίηση υφιστάμενων εξαγωγικών δικτύων • Η ανάπτυξη και αξιοποίηση των βραχειών αλυσίδων εφοδιασμού • Η πλούσια ευρωπαϊκή χρηματοδότηση για την περίοδο 2023-2027
Απειλές	<ul style="list-style-type: none"> • Η ανάσχεση της ανάπτυξης και η αβεβαιότητα από τις αλληπάλληλες κρίσεις • Οι καθυστερήσεις στην εκτέλεση προγραμμάτων και μέτρων • Η χαμηλή απορροφητικότητα αναπτυξιακών ευρωπαϊκών πόρων • Οι αθέμιτες εμπορικές πρακτικές στην αλυσίδα εφοδιασμού • Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα των προϊόντων ποιότητας στην ΕΕ (των προϊόντων ΠΟΠ, ΠΓΕ) • Περιβαλλοντικά ζητήματα που οξύνονται από την κλιματική κρίση (π.χ. ποιότητα του εδάφους, ποιότητα και ποσότητα των υδάτων)

Για να αναγεννηθεί ο πρωτογενής τομέας, να «ξεκλειδώσει» την αξία του και να βρει τη θέση που του αξίζει στην ελληνική οικονομία, χρειάζεται να διαμορφωθούν και να υπηρετηθούν δύο σχέδια:

- Το πρώτο σχέδιο δεν είναι άλλο από την απαιτούμενη βελτιωμένη εκδοχή του σχεδίου που κατατέθηκε στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Η χώρα μας δεν έχει άλλη επιλογή από το να μελετήσει με προσοχή τις παρατηρήσεις της Επιτροπής και να θεραπεύσει τις αδυναμίες της εκδοχής του σχεδίου που κατατέθηκε. Ακόμη και στις περιπτώσεις που οι στόχοι μπορεί να φαίνονται μέχρι και υπερβολικοί, όπως στο πεδίο των μέτρων για το περιβάλλον, την κλιματική αλλαγή και τη βιοποικιλότητα, η χώρα μας δεν πρέπει να φοβηθεί. Οφείλει να διαμορφώσει μια πιο ξεκάθαρη συνολική «πράσινη αρχιτεκτονική», να θέσει φιλόδοξους στόχους και να βρει δημιουργικές λύσεις, όπως στην περίπτωση της διαχείρισης των υδάτων με τη συμπληρωματικότητα άλλων προγραμμάτων (π.χ. το πρόγραμμα «Υδωρ 2.0»). Επίσης, στην υποενότητα για την ΚΑΠ ξεχωρίσαμε κάποιες περιπτώσεις στις οποίες η Πολιτεία θα μπορούσε να δώσει προσοχή, ακόμη κι αν δεν αποτελούν βασικά στοιχεία της ΚΑΠ.

Αποτελούν, όμως, περιπτώσεις που θα φέρουν αποτελέσματα, αρκεί η χώρα να ακολουθήσει «παρεμβάσεις ακριβείας» κατά τα πρότυπα της «γεωργίας ακριβείας». Αν δεν υπάρχουν φρέσκες ιδέες, μπορούν να αναζητηθούν στα Στρατηγικά Σχέδια που έχουν καταθέσει οι άλλες χώρες και είναι δημόσια διαθέσιμα.¹¹

- Το δεύτερο σχέδιο πρέπει να βασιστεί σε έναν εθνικό δημόσιο διάλογο και να αφορά παρεμβάσεις που θα ενισχύσουν τα δυνατά σημεία του πρωτογενή τομέα, θα αντιμετωπίσουν τις αδυναμίες του, θα αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται και θα αμβλύνουν τις αρνητικές επιπτώσεις από το πλήθος των εξωγενών απειλών. Η συμβολή μας σε αυτό τον διάλογο και το σχέδιο εδράζεται σε έναν συνδυασμό παρεμβάσεων, οι οποίες χωρίζονται σε τρεις άξονες. Ο πρώτος άξονας σχετίζεται με τη θωράκιση δύο βασικών μας πλεονεκτημάτων, δηλαδή τη θωράκιση της ποιότητας της παραγωγής και τη θωράκιση της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου. Ο δεύτερος άξονας εστιάζει στην τόνωση δύο αλληλένδετων πεδίων, στα οποία η χώρα μας δεν έχει τις επιδόσεις που θα μπορούσε να έχει. Αναφερόμαστε στις συνεργασίες, οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την εξωστρέφεια. Ο τρίτος άξονας αφορά στη δημόσια διοίκηση και τις απαραίτητες διοικητικές μεταρρυθμίσεις που είναι αναγκαίες προκειμένου να διευκολυνθούν οι δύο πρώτοι άξονες και να αξιοποιηθούν στον σωστό χρόνο τα προγράμματα που θα εφαρμοστούν στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ και του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.

Ο πρώτος άξονας, λοιπόν, αφορά στο δίδυμο «**ποιοτική παραγωγή - ανθρώπινο κεφάλαιο**». Η χώρα έχει μια μοναδική ευκαιρία να εκμεταλλευτεί τις διατροφικές τάσεις, δηλαδή τη στροφή στην υγιεινή διατροφή και τα φυτικά προϊόντα. Έτσι, θα μπορέσει να μετατρέψει την αδυναμία στη σύνθεση της παραγωγής σε ευκαιρία. Θα χρειαστεί, όμως, ένα πλάνο θωράκισης που να δημιουργήσει ένα πλέγμα προστασίας για τα οφέλη της ελληνικής παραγωγής, δηλαδή μια συστηματική αξιοποίηση μέτρων για την πιστοποίηση και το branding των προϊόντων.

Το σημαντικότερο μέτρο πολιτικής αυτού του άξονα, ωστόσο, θα είναι η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και ειδικά του επιστημονικού δυναμικού. Η χώρα δεν υστερεί στην παραγωγή έρευνας και καινοτομίας, αλλά στη μεταφορά αυτών στην παραγωγική διαδικασία. Χρειάζονται, λοιπόν, πολιτικές που θα βοηθήσουν τον χώρο της επιστήμης και τον παραγωγικό

¹¹ Για παράδειγμα, η χώρα μας μπορεί να δανειστεί ιδέες από τα πέντε κράτη-μέλη που έχουν συμπεριλάβει στο Σχέδιό τους πολλαπλά εργαλεία διαχείρισης κινδύνου (π.χ. προγράμματα ασφαλιστών, προγράμματα στήριξης αμοιβαίων κεφαλαίων). Θα μπορούσε ακόμη και να ακολουθήσει το παράδειγμα της Ιταλίας, η οποία αποφάσισε να κάνει χρήση του άρθρου 19 του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/2115, διοχετεύοντας 3% των άμεσων ενισχύσεων στη δημιουργία αμοιβαίου κεφαλαίου διαχείρισης κινδύνων για όλους τους γεωργούς που λαμβάνουν ενισχύσεις στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Ομοίως, ως προς τις βραχείες αλυσίδες, η χώρα μας μπορεί να μελετήσει τα παραδείγματα που ανέπτυξαν τέσσερα κράτη-μέλη (ειδικά η περίπτωση της Σλοβενίας παρουσιάζει ενδιαφέρον).

κόσμο να συνεργαστούν. Κομβικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει και το οικοσύστημα των ελληνικών startups σε όλο το φάσμα της αλυσίδας αξίας, από την καλλιέργεια μέχρι τη συγκομιδή, τη διακίνηση και το marketing. Το άνοιγμα της αγροδιατροφής στον επιστημονικό κλάδο και τον χώρο των νεοφυών επιχειρήσεων θα φέρει σε επαφή τους Έλληνες παραγωγούς με ένα ανθρώπινο δυναμικό υψηλής καλλιέργειας, νεότερης ηλικίας που βρίσκεται σε στενότερη επαφή με τις τάσεις και τις ανάγκες της παγκόσμιας αγοράς, σε μια κρίσιμη συγκυρία. Με δεδομένο ότι οι αγρότες στον πρωτογενή τομέα γηράσκουν και δεν αντικαθίστανται από νεότερους, η αλληλεπίδραση αυτή θα «μπολιάσει» τον πρωτογενή τομέα με νέο αίμα, φρέσκες ιδέες και μια διαφορετική προσέγγιση. Φυσικά, το «μπόλιασμα» αυτό δεν θα μπορέσει να υποκαταστήσει την ανάγκη για ένα ισχυρό πρόγραμμα οικοδόμησης ικανοτήτων (capacity building), το οποίο θα φροντίσει για τη γενικότερη κατάρτιση των πρωταγωνιστών της ελληνικής παραγωγής, τη δημιουργία νέων συνεργατικών σχημάτων και τη διάχυση της τεχνογνωσίας.

Ο δεύτερος άξονας αφορά στο δίδυμο «**συνεργασίες - εξωστρέφεια**». Ο μεγάλος στόχος είναι να ενισχυθεί η εξωστρέφεια του πρωτογενή τομέα, ειδικά στις αγορές της ΕΕ που όπως αναφέραμε δεν έχουν αξιοποιηθεί καταλλήλως. Για να συμβεί αυτό, όμως, χρειάζονται πολιτικές που θα τονώσουν τις συνεργασίες, οριζόντιες και κάθετες. Τέτοιες πολιτικές αναφέρονται αναλυτικά στην Ενότητα 4 του παρόντος κειμένου. Ειδική μνεία γίνεται στη διασύνδεση με τον τουριστικό κλάδο, καθώς η εγχώρια τουριστική αγορά θα μπορούσε να λειτουργεί για όσους δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό κλάδο ως μια «πρώτη γραμμή» διοχέτευσης ελληνικών προϊόντων σε καταναλωτές του εξωτερικού.

Ο πρωτογενής τομέας δεν χρειάζεται να χτιστεί εκ του μηδενός, καθώς διατηρεί σοβαρό μερίδιο στο ελληνικό ΑΕΠ. Υπάρχει μια σημαντική παραγωγική βάση επί της οποίας μπορεί να επενδύσει κανείς, καθώς και θετικά παραδείγματα συνεργατικών σχηματισμών και αγροτικών επιχειρήσεων που, παρά τις αντιξοότητες, έχουν καταφέρει να κατακτήσουν ξένες αγορές. Χρειάζονται, όμως, προγράμματα και πολιτικές, όπως αυτές που εξηγούνται στην Ενότητα 4, οι οποίες θα συνενώσουν δυνάμεις στο εσωτερικό, ώστε να δοθεί η απαιτούμενη ορμή για την αποστολή στο εξωτερικό.

Ο τρίτος άξονας αφορά στις «**διοικητικές μεταρρυθμίσεις**». Όπως αναλύσαμε στην προηγούμενη ενότητα, αλλά και όπως αναλύεται στο άρθρο της διαΝΕΟσις (Μακαντάση και Βαλεντής, 2020) με τίτλο «ΕΣΠΑ - Ένα Εν Μέρει Ανεκμετάλλετο Αναπτυξιακό Κοινωνικό Εργαλείο», οι ρυθμοί εκτέλεσης των αναπτυξιακών έργων που συγχρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά προγράμματα παραμένουν αργοί, ακόμα και για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη να αλλάξει η κατάσταση στη δημόσια διοίκηση και να γίνει σεβαστή η σημασία του δημόσιου χρόνου πέρα από τον αυτονόητο σεβασμό στο δημόσιο χρήμα. Έχοντας μπροστά μας δύο

σημαντικές πηγές χρηματοδότησης, τη νέα ΚΑΠ και το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, η ανάγκη της ταχύτητας εφαρμογής προγραμμάτων και μέτρων είναι πιο μεγάλη από ποτέ.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ
ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2022

Πιθανές παρεμβάσεις
στο πλαίσιο του δεύτερου
σχεδίου



Για τον πρώτο άξονα που αφορά στο δίδυμο «**ποιοτική παραγωγή - ανθρώπινο κεφάλαιο**», προτείνονται οι εξής παρεμβάσεις:

i. Για να είναι σε θέση η χώρα να αξιοποιήσει τη στροφή που παρατηρείται προς την υγιεινή διατροφή και τα φυτικά προϊόντα, δεν αρκεί να διατηρήσει απλώς την έμφαση στην παραγωγή των σχετικών προϊόντων. Με δεδομένο ότι τις εξελίξεις στη ζήτηση είναι σε θέση να «διαβάσουν» και δυνητικοί ανταγωνιστές, το ζητούμενο είναι να θωρακιστεί η ελληνική παραγωγή, μέσα από μέτρα που να ενθαρρύνουν την πιστοποίηση και το branding των προϊόντων.

Σε ό,τι αφορά την πιστοποίηση, με δεδομένο ότι είναι μια διαδικασία δαπανηρή, θα ήταν χρήσιμο να τεθεί ένας εθνικός στόχος, ώστε να αυξηθεί το ποσοστό των παραγόμενων προϊόντων μας που λαμβάνουν κάποια πιστοποίηση σε βάθος πενταετίας και δεκαετίας. Την ίδια στιγμή, η προσπάθεια της Πολιτείας για ενθάρρυνσή της πρέπει να κινηθεί σε τρία επίπεδα: (α) Σημαντικό ρόλο στην ανάληψη της σχετικής προσπάθειας από τους παραγωγούς παίζει η εμπέδωση της αξίας της πιστοποίησης για τις τιμές πώλησης, αλλά και τις δυνατότητες διείσδυσης των προϊόντων σε νέες αγορές. Μια εκστρατεία προώθησης των πλεονεκτημάτων της, με έμφαση στα εγχώρια παραδείγματα παραγωγών που έχουν προχωρήσει τις σχετικές διαδικασίες, θα μπορούσε να λειτουργήσει καταλυτικά. (β) Το δεύτερο πεδίο αφορά στην ενημέρωση των παραγωγών σχετικά με τα είδη πιστοποιήσεων που μπορούν να τους ωφελήσουν, με πληροφορίες για κόστη, διαδικασίες, χρόνους υλοποίησης, ώστε να προβούν σε μια επιχειρηματικά στέρεη απόφαση που να ενταχθεί στον σχεδιασμό τους. (γ) Το τρίτο πεδίο αφορά στην κινητροδότηση από την Πολιτεία (π.χ. μέτρα συστημάτων ποιότητας του ΠΑΑ, πριμοδότηση ΠΟΠ-ΠΓΕ σε προγράμματα του ΕΣΠΑ γενικά), που όμως μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά μόνο αν έχουν προηγηθεί προσπάθειες στα πρώτα δύο πεδία.

Στο σκέλος του branding, οι δαπάνες marketing υπόκεινται σε αδυσώπητους κανόνες που αφορούν το μέγεθος της εκάστοτε επένδυσης σε σχέση με την απόδοσή της, και στις περισσότερες περιπτώσεις εγχώριων αγροδιατροφικών επιχειρήσεων το ύψος των δαπανών marketing δεν είναι επαρκές σε σχέση με τις αγορές στις οποίες επιχειρούν να διεισδύσουν. Ως εκ τούτου, κρίνεται απαραίτητη μια προσέγγιση «top-down», που θα καλλιεργήσει το προφίλ των ελληνικών προϊόντων διεθνώς, ειδικά στις αγορές της ΕΕ, και θα χτίσει εθνικά και τοπικά «brand-names», ενώ ταυτόχρονα θα δοθούν στοχευμένα κίνητρα «bottom-up», ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν θα πάνε χαμένοι ιδιωτικοί και δημόσιοι πόροι. Για τον σκοπό αυτό, τα όποια κίνητρα δίνονται από την Πολιτεία για δαπάνες marketing και branding (π.χ. αυξημένο ποσοστό συγχρηματοδότησης τέτοιων επιλέξιμων δαπανών σε μέτρα του ΕΣΠΑ) θα πρέπει να στηρίζουν αυστηρά συνεργατικές προσπάθειες, κάθετες και οριζόντιες, αλλά και την από κοινού αξιοποίηση δικτύων

marketing και εμπορίας, σε συνεννόηση και με τον αγροδιατροφικό οργανισμό εξωστρέφειας που αναλύουμε στον επόμενο άξονα.

Η χώρα μας έχει μια μοναδική ευκαιρία να «επανατοποθετήσει» την αξία της ελληνικής αγροδιατροφής συνολικά, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο δρόμος προς την αειφόρο ανάπτυξη είναι ο μόνος δρόμος που θα ενισχύσει το εθνικό «branding» της ποιοτικής, υγιεινής και οικονομικά προσιτής διατροφής, αλλά και το αφήγημα ότι τα «τρόφιμα στην Ελλάδα παράγονται με τρόπο βιώσιμο». Πέρα από την αναγκαία περιβαλλοντική φιλοδοξία στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ που αναλύσαμε πιο πάνω, χρειάζεται να ενταθούν οι προσπάθειες για την αξιοποίηση των προγραμμάτων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας που μπορούν να θωρακίσουν την ποιοτική παραγωγή και να λειτουργήσουν υποστηρικτικά, όπως το υποέργο 1, το υποέργο 2, το υποέργο 4 και το υποέργο 5 της Δράσης «Οικονομικός Μετασχηματισμός του Αγροτικού Τομέα». Γνωρίζουμε, βέβαια, ότι δικαίωμα συμμετοχής στα υποέργα αυτά έχουν τα συλλογικά σχήματα (π.χ. συνεταιρισμοί, οργανώσεις παραγωγών) ή σχήματα που εφαρμόζουν συμβολιακή γεωργία. Θεωρούμε αυτή την παράμετρο σημαντική, καθώς, όπως έχουμε τονίσει, δεν υπάρχει άλλος δρόμος από αυτόν των συνεργασιών, οριζοντίων και καθέτων.

ii. Πέρα από την αυτονόητη ανάγκη για τη γρήγορη εφαρμογή μέτρων που συνδέουν την ερευνητική κοινότητα με τον παραγωγικό κόσμο, αλλά και πέρα από την αναγκαία βελτίωση του ελληνικού συστήματος γεωργικής γνώσης και καινοτομίας (AKIS) στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ, υπάρχει τεράστια ανάγκη για ένα πρόγραμμα οικοδόμησης ικανοτήτων (capacity building) που θα ενθαρρύνει τη συνεργασία, την εξωστρέφεια, την καινοτομία, αλλά και τη στροφή στην αγορά, μέσα από τη διάχυση χρήσιμων πληροφοριών και τεχνογνωσίας. Στο πλαίσιο αυτό, και με σκοπό μέτρα και πρωτοβουλίες να ενταχθούν κάτω από μια ομπρέλα που να ενισχύει την αποτελεσματικότητά τους, προτείνεται η αξιοποίηση της τεχνολογίας για τη δημιουργία, μέσα από τη σύμπραξη της Πολιτείας με τον ιδιωτικό τομέα, ενός διαδικτυακού συστήματος που θα συγκεντρώνει σε μια εύχρηστη πλατφόρμα μια σειρά από πληροφορίες και υπηρεσίες, πιθανώς στο πλαίσιο της Δράσης του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ψηφιακός Μετασχηματισμός Αγροδιατροφικού Τομέα». Πρέπει να σημειωθεί πως μια τέτοια πλατφόρμα θα λειτουργεί συμπληρωματικά προς τα αποθετήρια γνώσεων (knowledge reservoirs)¹² που θα δημιουργηθούν στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Με άλλα λόγια, η πλατφόρμα που προτείνουμε θα αποτελεί «ορμητήριο» ενός ευρύτερου προγράμματος οικοδόμησης ικανοτήτων, ανάπτυξης συνεργασιών και διάχυσης γνώσης για όλους τους εμπλεκόμενους στον αγροδιατροφικό

¹² Σύμφωνα με την πρόταση του Στρατηγικού Σχεδίου της χώρας μας, την ευθύνη για τη δημιουργία, τη λειτουργία και τη συντήρηση των αποθετηρίων θα έχει το «Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο», το οποίο διευθύνει η «Μονάδα Δικτύωσης και Δημοσιότητας» του ΥΠΑΑΤ.

τομέα, ενώ τα αποθετήρια γνώσης στο πλαίσιο της ΚΑΠ στοχεύουν κατά κύριο λόγο στη μεταφορά γνώσης στους αγρότες και τους γεωργικούς συμβούλους.

Στην πλατφόρμα που προτείνουμε θα μπορούσαν να περιληφθούν, μεταξύ άλλων, πληροφορίες για μεθόδους καλλιέργειας, συνόψεις ερευνητικών προγραμμάτων που αφορούν τον κλάδο και συνδέσμους σε αυτά (π.χ. προγράμματα Horizon), Μαζικά Ανοικτά Διαδικτυακά Μαθήματα («ΜΑΔΜ») που θα επικαιροποιούνται και θα καλύπτουν ολόκληρη την αλυσίδα αξίας, εκπαιδευτική ύλη των δημόσιων ινστιτούτων επαγγελματικής κατάρτισης (ΙΕΚ), αλλά και ένα ηλεκτρονικό σύστημα «matching» που θα επιτρέπει σε ερευνητικά κέντρα και νεοφυείς επιχειρήσεις να συνεργαστούν με πρόθυμους παραγωγούς για την εφαρμογή νέων μεθόδων και πρακτικών που θα ενισχύσουν τον πειραματισμό και τη διάχυση της καινοτομίας. Ο διαχειριστής μιας τέτοιας πλατφόρμας, για την οποία θα απαιτηθεί ασφαλώς η συνεργασία και με τον ιδιωτικό τομέα, θα μπορούσε να είναι ο ερευνητικός «βραχίονας» του ΥπΑΑΤ, δηλαδή ο ΕΛΓΟ-Δήμητρα, τα στελέχη του οποίου έχουν άριστη κατάρτιση και πλούσια διοικητική εμπειρία.

Για τον δεύτερο άξονα που αφορά στο δίδυμο «**συνεργασίες - εξωστρέφεια**», προτείνονται οι εξής παρεμβάσεις:

i. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος του μικρού και κατακερματισμένου κλήρου, όπως και γενικότερα για την αντιμετώπιση των μικρών οικονομικών μεγεθών κι αποσπασματικών εγχειρημάτων στον αγροδιατροφικό κλάδο, χρειάζεται να τονωθούν οι οριζόντιες και κάθετες συνεργασίες.

Για τις οριζόντιες συνεργασίες, θα χρειαστούν κάποιες διορθώσεις στον νόμο 4673/2020 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, ώστε αυτός να αποτελεί πραγματικά «νόμο-πλαίσιο» και να δίνει ουσιαστική ευελιξία στα μέλη να καθορίζουν τα ίδια, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση κι επιχειρηματική κατεύθυνση του συνεταιρισμού τους, όπως είχαμε προτείνει στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019). Για παράδειγμα, το ελάχιστο ποσοστό συναλλαγών κάθε μέλους με τον συνεταιρισμό πρέπει να αποτελεί καταστατική διάταξη,

όπως και οι πιθανές κυρώσεις σε περίπτωση αθέτησης της συμφωνίας.¹³ Αν τα μέλη ενός συνεταιρισμού δεν καταλαβαίνουν την αξία της περιφρούρησης του συλλογικού τους εγχειρήματος, καμία «άνωθεν» διάταξη δεν θα προσφέρει λύσεις. Άλλωστε, στην πράξη, οι συνεταιρισμοί απλά καταθέτουν μια υπεύθυνη δήλωση στην αρμόδια υπηρεσία του ΥπΑΑΤ ότι τα μέλη τηρούν τον όρο της υποχρεωτικής παράδοσης, χωρίς κανείς να ελέγχει αν αυτό συμβαίνει.

Εξόχως σημαντικά ζητήματα για τη λειτουργία των συνεργατικών σχημάτων είναι η διαφάνεια και η εμπιστοσύνη των μελών. Ο νόμος 4673/2020 έχει κινηθεί σωστά στην περίπτωση αυτή, υιοθετώντας προτάσεις που είχαμε καταθέσει στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019). Με το άρθρο 8, ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι τα μέλη διατηρούν το δικαίωμα πληροφόρησης για την πορεία των υποθέσεων του συνεταιρισμού τους. Με το άρθρο 16, υποχρεώνει, μεταξύ άλλων, τους συνεταιρισμούς να διατηρούν ιστοσελίδα και να δημοσιοποιούν τις ετήσιες χρηματοοικονομικές καταστάσεις τους. Η αξιοποίηση της τεχνολογίας και των πληροφοριακών συστημάτων μπορούν να συνδράμουν σε αυτή την προσπάθεια. Όπως, επίσης, είχαμε προτείνει, το ΥπΑΑΤ θα μπορούσε να επιδοτήσει την ανάπτυξη ειδικών λογισμικών, τα οποία θα παρέχονται δωρεάν στα συνεργατικά σχήματα και θα καλύπτουν τόσο τις βασικές πληροφορίες στις οποίες θα έχουν πρόσβαση τα μέλη (π.χ. την πορεία των υποθέσεων), όσο και την εσωτερική επικοινωνία γενικότερα. Τα λογισμικά αυτά μπορούν να έχουν τη μορφή εφαρμογής («smartphone application»), ώστε κάθε μέλος να έχει πρόσβαση ακόμη και από το κινητό του τηλέφωνο.

Σε ό,τι αφορά τις συμπράξεις και τη συμμετοχή ιδιωτών-επενδυτών σε συνεταιρισμούς, η διεθνής πρακτική μάς διδάσκει ότι η καλύτερη μέθοδος

13 Η παράγραφος 3 του άρθρου 8 του νόμου 4673/2020 σωστά ορίζει ότι το «καταστατικό μπορεί να προβλέπει κυρώσεις κατά των μελών για τη μη εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους», όπως είχαμε κι εμείς προτείνει. Ωστόσο, με το σημείο στ) της παραγράφου 1 του άρθρου 8 του ίδιου νόμου, ρυθμίζεται η υποχρέωση των μελών να παραδίδουν τουλάχιστον το 75% της παραγωγής τους στον συνεταιρισμό. Όπως έχουμε αναλύσει στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019) και όπως τονίζουμε στο παρόν κείμενο, το ποσοστό παράδοσης θα έπρεπε να αποτελεί καταστατική διάταξη και οι ίδιοι οι συνεταιρισμοί να φροντίσουν για την τήρησή της. Εξάλλου, σύμφωνα με το σημείο ε) της παραγράφου 3 του άρθρου 23 του νόμου, έως τις 31 Δεκεμβρίου εκάστου έτους, οι συνεταιρισμοί, υποχρεούνται, μεταξύ άλλων, να καταχωρίσουν ηλεκτρονικά στο Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών μια υπεύθυνη δήλωση του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου ότι τα μέλη παραδίδουν την παραγωγή τους. Αυτή η διάταξη υπήρχε και στον προηγούμενο νόμο και όλοι οι συνεταιρισμοί κατέθεταν τη σχετική δήλωση. Κανείς, ωστόσο, από το ΥπΑΑΤ δεν ελέγχει αν, στην πράξη, τα μέλη των συνεταιρισμών όντως παραδίδουν το ποσοστό που έχουν συμφωνήσει. Στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019), είχαμε καταθέσει κι άλλες προτάσεις ως προς την παραγωγή των μελών, οι οποίες δεν λήφθηκαν υπόψη από τον νόμο. Για παράδειγμα, είχαμε προτείνει ότι τα μέλη πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν αν επιθυμούν να επενδύσουν σε αντιστοιχία με το ύψος των συναλλαγών τους με τον συνεταιρισμό, δηλαδή η υποχρεωτική μερίδα να μπορεί να διαμορφώνεται με βάση την ποσότητα της παραγωγής που δεσμεύονται να παραδίδουν στον συνεταιρισμό. Μια άλλη σχετική πρόταση ήταν να αποτελεί καταστατική διάταξη η απόφαση για την τιμολογιακή πολιτική ως προς την παραγωγή που παραδίδουν τα μέλη. Αυτή, με απόφαση των μελών, θα μπορούσε να είναι είτε κοινή για όλους είτε να προβλέπονται διαφοροποιημένες τιμές οι οποίες να βασίζονται σε κριτήρια όπως η ποιότητα της παραγωγής, ο χρόνος ή ο όγκος παράδοσης. Βέβαια, στην περίπτωση αυτή, οι συνεταιρισμοί ίσως να μπορούν να επικαλεστούν την παράγραφο 2 του άρθρου 5, σύμφωνα με την οποία «το καταστατικό μπορεί επίσης να περιλαμβάνει θέματα που δεν ρυθμίζονται με τον νόμο αυτόν, εφόσον δεν προσκρούουν στις διατάξεις του».

ουσιαστικής συμμετοχής και άντλησης κεφαλαίων από ιδιώτες είναι μέσα από θυγατρικές επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ υπάρχει από το 2007 ομοσπονδιακός νόμος που δίνει τη δυνατότητα σύστασης του λεγόμενου Limited Cooperative Association (LCA), δηλαδή τη δημιουργία συνεταιρισμών, στο κεφάλαιο των οποίων συμμετέχουν και ιδιώτες-επενδυτές. Παρόλα αυτά, οι LCA δεν ξεπερνούν σήμερα τους 50, αριθμός ασήμαντος για τα δεδομένα των ΗΠΑ. Συνεπώς, ο νομοθέτης θα πρέπει να επανεξετάσει τις συμπράξεις ιδιωτών-συνεταιρισμών, καταργώντας τη δυνατότητα συμμετοχής των επενδυτών στις υποχρεωτικές μερίδες και προκρίνοντας την ενίσχυση των θυγατρικών. Με άλλα λόγια, αφού με το άρθρο 34 του νόμου 4673/2020 δίνεται η δυνατότητα της δημιουργίας των Αγροτικών Εταιρικών Συμπράξεων (ΑΕΣ), δεν χρειάζεται η συμμετοχή ιδιωτών-επενδυτών στο κατεξοχήν συνεταιριστικό κεφάλαιο, δηλαδή τις υποχρεωτικές μερίδες. Οι ΑΕΣ είναι ανώνυμες εταιρείες ή εταιρείες περιορισμένης ευθύνης ή ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε οποιονδήποτε κλάδο της αγροτικής οικονομίας και τις οποίες συνιστούν αγροτικοί συνεταιρισμοί ή άλλες ΑΕΣ. Στις ΑΕΣ μπορούν να συμμετέχουν και μέτοχοι ή εταίροι-επενδυτές¹⁴ (δηλαδή όχι συνεταιρισμοί), φυσικά ή νομικά πρόσωπα.

Για τις κάθετες συνεργασίες, είναι σημαντικό πρώτα να διαλυθούν οι «γκρίζες σκιές» στην αλυσίδα εφοδιασμού, οι οποίες μάλιστα ενισχύθηκαν από τις ειδικές συνθήκες που δημιούργησε η πανδημία. Με τον νόμο 4792/2021 πραγματοποιήθηκε η μεταφορά της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/633 για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές στο εσωτερικό δίκαιο. Η χώρα μας σωστά διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής, μειώνοντας το πρώτο όριο από €2 εκατ. σε €500 χιλ. ετήσιου κύκλου εργασιών, αν και θα μπορούσε να ακολουθήσει το παράδειγμα της Δανίας που όρισε ότι το μέγεθος του αγοραστή επηρεάζει μόνο ορισμένες απαγορεύσεις πρακτικών. Επίσης, σωστά η χώρα μας καθόρισε τους ορισμούς των όρων «προμηθευτής» και «αγοραστής» ανεξάρτητα από τον τόπο εγκατάστασής τους. Εκεί που θα μπορούσαν να γίνουν βελτιώσεις είναι ως προς τη διάκριση «μαύρων» και «γκρίζων» πρακτικών. Η Οδηγία απαιτεί από τα κράτη μέλη να απαγορεύσουν ένα συγκεκριμένο σύνολο αθέμιτων πρακτικών, τις οποίες χωρίζουν σε απαγορεύσεις άνευ

¹⁴ Επίσης, ο νομοθέτης σωστά έχει προβλέψει στην παράγραφο 1 του άρθρου 34 του νόμου 4673/2020 ότι «κανένας μέτοχος ή εταίρος δεν μπορεί να αποκτήσει μετοχές ή μερίδια πέραν του 20% του συνολικού αριθμού των μετοχών ή μεριδίων της ΑΕΣ». Ομοίως, σωστή είναι και η διάταξη για το σύνολο των μετοχών ή μεριδίων που έχουν τη δυνατότητα να κατέχουν οι εταίροι-επενδυτές, το οποίο «δεν μπορεί να υπερβαίνει το 40% του συνόλου των μετοχών ή μεριδίων που αντιστοιχούν στο καταβεβλημένο μετοχικό ή εταιρικό κεφάλαιο». Με τις διατάξεις αυτές, εξασφαλίζεται η συμμετοχή ιδιωτών-επενδυτών, χωρίς, ωστόσο, να χάνεται ο συνεταιριστικός χαρακτήρας της σύμπραξης ή ο κατεξοχήν έλεγχος αυτής.

όρων («μαύρος κατάλογος»)¹⁵ και σε απαγορεύσεις υπό όρους («γκρίζος κατάλογος»)¹⁶. Η χώρα μας εφάρμοσε τη διάκριση μεταξύ «μαύρων» και «γκρίζων» πρακτικών, αλλά θα μπορούσε κάποιες «γκρίζες» πρακτικές (π.χ. επιστροφή των προϊόντων που δεν πουλήθηκαν, χρεώσεις για την αποθεματοποίηση και την έκθεση προϊόντων) να τις μεταφέρει στον κατάλογο των «μαύρων», όπως έκαναν πολλά κράτη-μέλη. Άλλωστε, είναι αμφίβολο πόσο εύκολο είναι να τηρούνται οι απαιτήσεις διαφάνειας σχετικά με το είδος των πληροφοριών που πρέπει να παρέχονται στον προμηθευτή προκειμένου να δικαιολογηθεί μια «γκρίζα πρακτική». Παράλληλα, ως προς τις καθυστερήσεις των πληρωμών, ίσως θα ήταν καλύτερο να είχαμε ορίσει ενιαία προθεσμία 30 ημερών για τις πωλήσεις τόσο αλλοιώσιμων όσο και μη αλλοιώσιμων προϊόντων, όπως έκαναν κάποιες άλλες χώρες. Τέλος, αρμόδια αρχή για την επιβολή των απαγορεύσεων ορίστηκε μια καινούρια πενταμελής επιτροπή στο ΥπΑΑΤ, η «Επιτροπή Καταπολέμησης Αθέμιτων Εμπορικών Πρακτικών»,¹⁷ η οποία μπορεί να ενεργεί αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας. Ίσως θα χρειαζόταν να πλαισιωθεί η Επιτροπή αυτή από ένα ειδικό σώμα ελεγκτών, οι οποίοι θα μπορούσαν να διασφαλίσουν την ουσιαστική επιχειρησιακή εφαρμογή του νόμου.

Την ίδια στιγμή, μεγαλύτερη αξία θα είχε η γενικότερη ενίσχυση της συμβολαιακής γεωργίας, η οποία, ανεξάρτητα από το αν ο παραγωγικός εταίρος είναι συνεταιρισμός, δύναται να εξασφαλίσει σταθερές και δίκαιες σχέσεις στην αλυσίδα αξίας, αρκεί να μην εισχωρούν διατάξεις στα συμβόλαια που αποτελούν αθέατες αθέμιτες πρακτικές (π.χ. ορισμός τιμής το ύψος της οποίας επιβάλλεται μονομερώς από τον αγοραστή). Κάποιες θετικές κινήσεις έγιναν πρόσφατα σε αυτή την κατεύθυνση. Με τον πρόσφατο νόμο 4935/2022 παρέχεται το κίνητρο της απαλλαγής από τον φόρο εισοδήματος ποσοστού 50% των κερδών που πραγματοποιούν από την άσκηση ατομικής αγροτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας οι, κατά κύριο επάγγελμα, αγρότες, αν έχουν συνάψει σύμβαση με συγκεκριμένη επιχείρηση-αγοραστή,

15 Μερικές από τις πρακτικές που περιλαμβάνονται στον «μαύρο κατάλογο» της Ελλάδας είναι οι εξής: Όταν ο αγοραστής δεν εξοφλεί τον προμηθευτή εντός των προθεσμιών πληρωμής· όταν ο αγοραστής ακυρώνει παραγγελίες αλλοιώσιμων γεωργικών προϊόντων χωρίς έγκαιρη ειδοποίηση· όταν ο αγοραστής τροποποιεί μονομερώς τους όρους μιας συμφωνίας προμήθειας ή παροχής υπηρεσιών για γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα ως προς τη συχνότητα, τη μέθοδο, τον τόπο, το χρονοδιάγραμμα ή τον όγκο της προμήθειας· όταν ο αγοραστής απαιτεί από τον προμηθευτή να πληρώσει για τη χειροτέρευση ή την καταστροφή των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων που επέρχεται στις εγκαταστάσεις του αγοραστή· όταν ο αγοραστής αρνείται να αποδεχθεί εγγράφως τους όρους συμφωνίας προμήθειας παρά το αίτημα του προμηθευτή.

16 Μερικές από τις πρακτικές που περιλαμβάνονται στον «γκρίζο κατάλογο» της Ελλάδας είναι οι εξής: Όταν ο αγοραστής επιστρέφει στον προμηθευτή γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα που δεν πωλήθηκαν χωρίς να πληρώσει για τα εν λόγω προϊόντα· όταν ο αγοραστής απαιτεί από τον προμηθευτή να βαρύνεται με το σύνολο ή μέρος του κόστους εκπτώσεων σε γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα που πωλούνται από τον αγοραστή στο πλαίσιο προώθησης· όταν ο αγοραστής απαιτεί από τον προμηθευτή να πληρώσει για δαπάνες που αφορούν σε προωθητικές ενέργειες πώλησης από τον αγοραστή.

17 Αρμόδια αρχή επιβολής είναι και η Επιτροπή Ανταγωνισμού, η οποία όμως δύναται να παρεμβαίνει όταν πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις, π.χ. όταν κατά τη διάρκεια της τελευταίας χρήσης ο συνολικός κύκλος εργασιών του αγοραστή ανέρχεται σε τουλάχιστον €50 εκατ. και το συνολικό μερίδιο αγοράς των πέντε μεγαλύτερων αγοραστών ανά κανάλι διανομής ή εφοδιασμού στη σχετική αγορά γεωργικών προϊόντων και τροφίμων είναι τουλάχιστον 50%.

με αντικείμενο τη συμβολοιακή γεωργία και αρκεί να δεσμεύονται για την εισφορά ποσοτήτων προϊόντων ίσων με 75% τουλάχιστον της συνολικής ποσότητας όμοιων ή παρεμφερών προϊόντων της παραγωγής τους (άρθρο 15). Στο άρθρο 16 του ίδιου νόμου ορίζεται το ελάχιστο περιεχόμενο των συμβάσεων μελλοντικής πώλησης αγροτικών προϊόντων που συνάπτονται μεταξύ παραγωγών και αγοραστών (π.χ. ελάχιστη χρονική διάρκεια, τιμή, είδος προϊόντων και ποσότητα) και προβλέπεται η ηλεκτρονική καταχώρισή τους στο πληροφοριακό σύστημα της ΑΑΔΕ. Για τη συνεργασία νομικών προσώπων, παρέχεται έκπτωση φόρου 30%, με το συνολικό φορολογικό όφελος για κάθε ένα από τα συνεργαζόμενα μέρη να φτάνει στις €125.000. Θα χρειαστεί, βέβαια, η έκδοση εγκυκλίων για να αποσαφηνιστεί η σχετική πρόβλεψη. Εμείς θα προκρίναμε την ενίσχυση αυτών των ρυθμίσεων. Όπως είχαμε προτείνει στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019), θα μπορούσε να εξεταστεί η αξιοποίηση των ειδικών κοινοτικών ρυθμίσεων για τις κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας, με μια εφάπαξ επιχορήγηση για κάθε αγροτική εκμετάλλευση που αποφασίζει να συνάψει μια τέτοια σύμβαση. Σε κάθε περίπτωση, πιστεύουμε ότι χρειάζεται και ξεχωριστή νομοθεσία για τη συμβολοιακή γεωργία που να κάνει ακόμη πιο ξεκάθαρο το πεδίο εφαρμογής της και να εξασφαλίζει ένα υψηλό επίπεδο προστασίας για τα συμβαλλόμενα μέρη.

Η Πολιτεία μπορεί να στρέψει την προσοχή της και στην ανάπτυξη των βραχειών αλυσίδων εφοδιασμού. Πέρα από την πρόβλεψη που πρέπει να εισαχθεί στο Στρατηγικό Σχέδιο για την ΚΑΠ, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι προτάσεις στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος SMARTCHAIN (Petroroulou et al., 2021). Για παράδειγμα, μπορούν να γίνουν δημόσιες καμπάνιες προώθησης για τα οφέλη που παρέχουν οι βραχείες αλυσίδες όχι μόνο για όσους εμπλέκονται άμεσα σε αυτές, αλλά και για μια ολόκληρη κοινότητα ή περιοχή. Μπορούν, επίσης, να δημιουργηθούν κόμβοι καινοτομίας ή να χρησιμοποιηθούν διαμεσολαβητές καινοτομίας (innovation brokers) προκειμένου η γνώση που παράγεται σε σχέση με τις βραχείες αλυσίδες να διαχέεται σε τοπικό επίπεδο και να φτάνει ιδιαίτερα στους μικρούς αγρότες. Τέλος, σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των βραχειών αλυσίδων μπορούν να διαδραματίσουν και οι Αγροδιατροφικές Συμπράξεις που έχουν συσταθεί και δραστηριοποιούνται στις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας, Κρήτης, Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ιονίων Νήσων και Νοτίου Αιγαίου.

ii. Παράλληλα με την αντιμετώπιση της έλλειψης συνεργασίας θα χρειαστεί να διαμορφωθεί η στρατηγική και ο στρατηγικός φορέας της εξωστρέφειας.

Όπως είχαμε προτείνει στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019), είναι κεφαλαιώδους σημασίας η δημιουργία ενός οργανισμού προώθησης της εξωστρέφειας στον αγροδιατροφικό τομέα. Βέβαια, ο οργανισμός θα αποτελεί πρωτοβουλία του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος και θα έχει την αποκλειστική

ευθύνη της οργάνωσης και λειτουργίας του. Η Πολιτεία, ωστόσο, μπορεί να επιδοτήσει το αρχικό κεφάλαιο με τη μορφή της συγχρηματοδότησης κατά ένα σοβαρό ποσοστό (30-40%), στο πλαίσιο ενός εκ των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ και στη βάση ενός επιχειρηματικού στρατηγικού σχεδίου. Το σχέδιο αυτό οφείλει να δώσει προτεραιότητα στην κατάκτηση μεγαλύτερων μεριδίων στις αγορές της ΕΕ, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό παραμένουν αναξιοποίητες. Εδώ θα μπορούσαν να συμβάλλουν δύο προγράμματα του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, δηλαδή η Δράση «Ψηφιακός Μετασχηματισμός Αγροδιατροφικού Τομέα», στην οποία προβλέπεται η υποστήριξη των εξαγωγικών δραστηριοτήτων, αλλά και το Υποέργο «Αγροτουρισμός και Γαστρονομία» της Δράσης «Τουριστική Ανάπτυξη», στο πλαίσιο του οποίου προβλέπεται να δημιουργηθεί ένας θεματικός DMO της χώρας για τη γαστρονομία και τον αγροτουρισμό.

Το ίδιο αναξιοποίητα παραμένουν τα δίκτυα marketing και εμπορίας που έχουν ήδη δημιουργήσει επιχειρήσεις και συνεταιρισμοί του αγροδιατροφικού τομέα, στο εξωτερικό. Η ύπαρξη και έκταση των σχετικών δικτύων και οι πρακτικές πλευρές της αξιοποίησης (π.χ. ποια είναι αυτά τα δίκτυα, πώς μπορεί να γίνεται η μεταβίβαση των σχετικών προσωπικών σχέσεων, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί η κοινή παρουσία σε εκθέσεις), απαιτούν ειδική μελέτη, την εκπόνηση και εφαρμογή της οποίας θα μπορούσε να αναλάβει ο προτεινόμενος οργανισμός εξωστρέφειας.

Σε ό,τι αφορά στη διασύνδεση της ελληνικής αγροδιατροφής με τον κλάδο του τουρισμού, ο πρωτογενής τομέας θα μπορούσε να θωρακίσει το τουριστικό προϊόν και την αναγκαία στροφή αυτού στην ποιότητα, αποκομίζοντας και ο ίδιος σημαντικά οφέλη. Οι διεθνείς τάσεις εδώ και χρόνια επιβεβαιώνουν ότι η τοπικότητα αποτελεί σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την ανάδειξη ενός προορισμού, ενώ η γαστρονομία είναι λόγος επίσκεψης από μόνη της. Η ποιοτική υπεροχή της ελληνικής παραγωγής και της ελληνικής κουζίνας αποτυπώθηκε και στην ανάλυση των σχολίων που έγραψαν οι ξένοι επισκέπτες στο διαδίκτυο το 2020, με πηγές προέλευσης σχολίων από τις πλατφόρμες Booking.com και Tripadvisor, αλλά και τη Google. Μέσω της σημασιολογικής ανάλυσης (semantic analysis) των σχολίων που διενήργησε ο INSETE προέκυψε ότι η θεματική κατηγορία που βρέθηκε στην κορυφή των θετικών αναφορών (mentions) ήταν αυτή του «φαγητού και ποτού», με τις περισσότερες θετικές αναφορές να εμπεριέχουν τη λέξη-κλειδί «φαγητό» (INSETE, 2021). Δεδομένου ότι μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί εφικτή η καλύτερη διασύνδεση του πρωτογενή τομέα με τον τουριστικό κλάδο, κρίνεται σκόπιμη η διερεύνηση των λόγων, η οποία θα επιτρέψει και την καλύτερη κατανόηση των τρόπων με τους οποίους μπορεί να γεφυρωθεί το σχετικό χάσμα.

Για τον τρίτο άξονα που αφορά στις **«διοικητικές μεταρρυθμίσεις»**, προτείνονται οι εξής παρεμβάσεις:

Όπως τονίσαμε και πριν, μια πραγματική μεταρρύθμιση του κράτους δεν νοείται χωρίς σεβασμό στον δημόσιο χρόνο για τα σύνθετα προγράμματα, όπως αυτά που αφορούν σε όλα τα σκέλη του ΕΣΠΑ και ειδικά στο ΠΑΑ. Όπως επισημαίνεται στην πρόσφατη έρευνα της διαΝΕΟσις (Ιούλιος 2020), η εγγενής γραφειοκρατία σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι ούτως ή άλλως απαιτητική και αυτό δεν πρόκειται να αλλάξει. Το στοίχημα είναι να βελτιωθεί η εγχώρια διαχείριση, ειδικά εν όψει της νέας προγραμματικής περιόδου, κατά την οποία οι καθυστερήσεις δεν θα συγχωρούνται. Την ίδια στιγμή, η εγχώρια βελτίωση δεν θα απαλύνει μόνο τις δυσλειτουργίες που αφορούν στη διαχείριση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, αλλά θα συμβάλλει στη συνολικότερη αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης.

Έχουμε την πεποίθηση πως δεν έχει νόημα να συνεχίσουμε να δημιουργούμε οργανισμούς, οι οποίοι είτε δεν λειτουργούν ποτέ είτε δεν αντιμετωπίζονται σοβαρά από τις «παραδοσιακές» υπηρεσίες του κράτους. Αυτό που χρειάζεται είναι μια μεταρρύθμιση του τρόπου λειτουργίας των παραδοσιακών υπηρεσιών στη φιλοσοφία της διοικητικής μεταρρύθμισης των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών («ΚΕΠ»). Για να πραγματοποιηθεί η μεταρρύθμιση αυτή, μπορεί να δημιουργηθεί στο ΥπΑΑΤ, μια ομάδα έργου αποτελούμενη από μόνιμα στελέχη, τα οποία θα αναλάβουν τον αθέατο ρόλο που αναλαμβάνουν οι υπάλληλοι των ΚΕΠ, δηλαδή να πιέζουν για τη διεκπεραίωση των υποθέσεων στον σωστό χρόνο.

Φυσικά, η ομάδα έργου του ΥπΑΑΤ δεν θα αναλάβει την κάθε διοικητική υπόθεση ξεχωριστά, αλλά θα παρακολουθεί και θα πιέζει τις δημόσιες υπηρεσίες για τη (συνολική) διεκπεραίωση των σύνθετων προγραμμάτων του ΥπΑΑΤ, ειδικά των μέτρων του ΠΑΑ, με βάση πολύ συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα, τα οποία θα πρέπει να γνωστοποιούνται στους ενδιαφερόμενους από την αρχή. Όπου η ομάδα έργου διαπιστώνει αστοχίες (π.χ. αδικαιολόγητες καθυστερήσεις, υποστελέχωση), θα πρέπει να έχει την ευχέρεια και την πολιτική κάλυψη να «ενοχλεί» τις αρμόδιες υπηρεσίες και ταυτόχρονα να εισηγείται παρεμβάσεις απευθείας στους πολιτικούς προϊσταμένους. Παράλληλα, θα πρέπει να εντατικοποιηθεί η αυτοματοποίηση διαδικασιών, όπως γίνεται με το gov.gr και όπου αυτό είναι δυνατό (π.χ. αυτόματη ψηφιακή έκδοση δικαιολογητικών), καθώς κι η απλοποίηση διαδικασιών (π.χ. αυτεπάγγελτη αναζήτηση δικαιολογητικών από τις υπηρεσίες που δεν υπάγονται στο ΥπΑΑΤ). Τα σύνθετα μέτρα του ΠΑΑ, ωστόσο, έχουν ανάγκη από το «άγρυπνο μάτι» και τις στοχευμένες και διαρκείς παρεμβάσεις μιας αφοσιωμένης ομάδας έργου, η οποία θα διασφαλίσει την κινητικότητα των υπηρεσιών του ΥπΑΑΤ και θα αλλάξει το παράδειγμα της εγχώριας διαχείρισης.

Ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να δώσει το στίγμα για ουσιαστική διοικητική μεταρρύθμιση και ταυτόχρονη αντιμετώπιση ενός σημαντικού προβλήματος, αυτό του μικρού και κατακερματισμένου κλήρου, θα μπορούσε να αφορά στην αξιοποίηση της «σχολάζουσας» δημόσιας γεωργικής γης, η οποία σύμφωνα με την εκτίμηση στη μελέτη της διαΝΕΟσις (2019) έχει μέγεθος που είναι ίσο περίπου με 6,5% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης. Θα μπορούσε, λοιπόν, να εφαρμοστεί ένα πρόγραμμα αξιοποίησης της περιουσίας αυτής, το οποίο να περιλαμβάνει τα εξής: α) τον ανασχεδιασμό του προγράμματος ενοικίασης δημόσιας γεωργικής γης, το οποίο χαρακτηρίζεται από αδιαφάνεια και καθυστερήσεις στην εφαρμογή· β) την αξιοποίηση των ακινήτων που κατέχει ή διεκδικεί ή οφείλει να διεκδικεί η «Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. υπό Ειδική Εκκαθάριση», τουλάχιστον αυτών που ανήκαν σε εταιρείες ή συνεταιρισμούς που έχουν κλείσει οριστικά· και γ) τη δημιουργία ενός ειδικού συμπληρωματικού προγράμματος ανασχεδιασμού, για την καλύτερη αξιοποίηση των ακινήτων από όσους μπορούν άμεσα να τα αξιοποιήσουν (π.χ. υγιείς συνεταιρισμούς στην ίδια περιφέρεια). Όλες οι διαδικασίες θα έπρεπε σταδιακά να γίνουν ηλεκτρονικές, καθώς δεν νοείται ψηφιακός μετασχηματισμός αν δεν μεταφερθούν όλα τα «συστατικά» του προγράμματος σε μία ενιαία ψηφιακή πλατφόρμα (π.χ. διαθέσιμα ακίνητα, δημοπρασίες, πορεία υλοποίησης). Βέβαια, για να υλοποιηθεί το πρόγραμμα αποτελεσματικά, θα χρειαστεί ένας φορέας διαχείρισης που να συντονίζει τους επιμέρους φορείς (π.χ. τις Επιτροπές Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών στις Περιφέρειες, την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. υπό Ειδική Εκκαθάριση) και να παρεμβαίνει καταλλήλως. Δεν χρειάζεται να φτιαχτεί ένας νέος οργανισμός από την αρχή, όπως έγινε με τον Οργανισμό Διαχείρισης Ακινήτων Γαιών (ΟΔΙΑΓΕ) που συστάθηκε το 2016 και δεν λειτούργησε ποτέ, αλλά μια δομή μέσα στο ΥπΑΑΤ που να διαθέτει τα στελέχη, τα οποία θα «τρέξουν» το πρόγραμμα με γοργούς ρυθμούς.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ
ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2022

Επίλογος



Η ελληνική αγροδιατροφή, εάν γίνει αντιληπτή ως κλάδος-κλειδί για ολόκληρη την οικονομία της Ελλάδας, μπορεί να ξεκλειδώσει σοβαρές αναπτυξιακές δυνατότητες και να προσδώσει λύσεις και προστιθέμενη αξία σε μια σειρά από επιπρόσθετους κλάδους, όπως αυτός του τουρισμού, της μεταποίησης, αλλά και της έρευνας και καινοτομίας. Τα μέτρα που αναφέρονται στο άρθρο αυτό εκτιμούμε ότι μπορούν να φέρουν, άμεσα, το επιθυμητό αποτέλεσμα, αφού στόχο έχουν την άμεση αύξηση της οριζόντιας και κάθετης συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα, που θα αυξήσει τόσο το μέγεθος όσων δραστηριοποιούνται στην αγροδιατροφή, όσο και τη συνδεσιμότητα εντός και εκτός του κλάδου.

Μόνο μέσα από τη σύνθεση μπορούμε να ελπίζουμε σε ένα καλύτερο, βιώσιμο και ανθεκτικό αύριο για τα ελληνικά αγροδιατροφικά προϊόντα και είναι αυτή ακριβώς η φιλοσοφία που πρέπει να βρίσκεται στην καρδιά της στρατηγικής που οραματιζόμαστε για τον κλάδο. Δεν θα βρεθεί ξανά στο εγγύς μέλλον καλύτερη συγκυρία για τη σύνταξη του «διπλού σχεδίου» εθνικής στρατηγικής για την αγροδιατροφή που περιγράφηκε, το οποίο θα χρηματοδοτηθεί σε σημαντικό βαθμό από ευρωπαϊκές ροές χρηματοδότησης. Είναι στο χέρι μας να μην πάει και αυτή η ευκαιρία χαμένη, όπως έγινε με τόσες προηγούμενες. Είναι χρέος μας να κινηθούμε άμεσα και στρατηγικά.

Βιβλιογραφία - Πηγές

ΑΑΔΕ (2022). «Ετήσια στατιστικά δελτία. Εισόδημα φυσικών προσώπων. Φορολογικό έτος 2019 (υποβολή δηλώσεων 2020)». Διαθέσιμο εδώ: <https://www.aade.gr/menou/statistika-deiktes/eisodima/etisia-statistika-deltia>

Ελλάδα 2.0 (2021). «Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας - Στόχοι – Στρατηγική – Οφέλη». Διαθέσιμο εδώ: <https://greece20.gov.gr/stoxoi-stratigiki-ofeli/>

Επί Γης (2016). «Διεθνές έτος οσπρίων 2016. Η αξιοποίησή τους στην ελληνική γεωργία». Περιοδική έκδοση για την αγροτική οικονομία απο την Τράπεζα Πειραιώς. Διαθέσιμο εδώ: <https://docplayer.gr/42506611-Diethnes-etos-i-axiopoisi-toys-stin-elliniki-georgia-teyhos-no-heimonas-periodiki-ekdosi-gia-tin-agrotiki-oikonomia-apo-tin-trapeza-peiraios.html>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021). «Εγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής. Συστάσεις της Επιτροπής για το στρατηγικό σχέδιο ΚΓΠ της Ελλάδας - SDW (2020) 372 final». Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/el-swd2020_372-other-swp_el.pdf

Μακαντάση, Φ., και Βαλέντης, Η. (2020). «ΕΣΠΑ - ένα εν μέρει ανεκμετάλλευτο αναπτυξιακό κοινοτικό εργαλείο». *διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης*: Αθήνα. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.dianeosis.org/2020/07/espa-ena-anekmataleyto-anaptyksiako-ergaleio/>

Σκυλακάκη, Μ., Κανταρτζής, Α., Μπένος, Θ., και Σκυλακάκης, Θ. (2019). «Ένα νέο μοντέλο συνεργατικότητας για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα». *διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης*: Αθήνα. Διαθέσιμο εδώ: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2019/05/A_new_agricultural_model_final.pdf

Τράπεζα της Ελλάδας (ΤτΕ) (2022). Ταξιδιωτικές υπηρεσίες. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygioplhrowmwn/taksidiwtikes-yphresies>

Charatsari, C., Kitsios, F., and Lioutas, E.D. (2020). Short food supply chains: The link between participation and farmers' competencies. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 35, 643-652. <https://doi.org/10.1017/S1742170519000309>

eAmbrosia (2022). eAmbrosia – the EU Geographical Indications Register. Διαθέσιμο εδώ: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/>

European Commission (2019). EU agricultural outlook for markets and income, 2019-2030. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agricultural-outlook-2019-report_en.pdf

European Commission (2020). Short term outlook for EU agricultural markets in 2020 - Summer 2020. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/short-term-outlook-summer-2020_en.pdf

European Commission (2022a). Spring 2022 Economic Forecast: Russian invasion tests EU economic resilience. European Commission. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2022-economic-forecast_en

European Commission (2022b). Short-term outlook. Spring 2022 edition. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/outlook/short-term_el

European Commission (2022c). Observation letters on CAP strategic plans. European Commission. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-strategic-plans/observation-letters_en

FAO (2020). Adjusting business models to sustain agri-food enterprises during COVID-19. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. Διαθέσιμο εδώ: <http://www.fao.org/policy-support/tools-and-publications/resources-details/en/c/1275849/>

Gómez-Corona, C., Rakotosamimanana, V.R., Sáenz-Navajas, M.P., Rodrigues, H., Franco-Luesma, E., Saldaña, E., and Valentin, D. (2021). To fear the unknown: Covid-19 confinement, fear, and food choice. *Food*

Quality and Preference, 92, Article 104251. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2021.104251>

Gudis, A., and Skuras, D. (2021). Consumers' awareness of the EU's protected designations of origin logo. *British Food Journal*, 123, 1-18. <https://doi.org/10.1108/BFJ-02-2020-0156>

INSETE (2021). Στατιστικό δελτίο Νο 66 – Φεβρουάριος 2021. Ειδική έκδοση – Απολογισμός 2020. INSETE intelligence. Διαθέσιμο εδώ: https://insete.gr/wp-content/uploads/2021/02/Bulletin_2102.pdf

Koutsou, S., and Sergaki, P. (2020). Producers' cooperative products in short food supply chains: Consumers' response. *British Food Journal*, 122, 198-211. <https://doi.org/10.1108/BFJ-05-2018-0297>

Kremmydas, D., and Tsiboukas, K. (2022). Redistribution and the Abolishment of Historical Entitlements in the CAP Strategic Plans: The Case of Greece. *Sustainability*, 14, Article 735. <https://doi.org/10.3390/su14020735>

Nemes, G., Chiffolleau, Y., Zollet, S., Collison, M., Benedek, Z., Colantuono, F., Dulsrud, A., Fiore, M., Holtkamp, C., Kim, T.-Y., Korzun, M., Mesa-Manzano, R., Reckinger, R., Ruiz-Martínez, I., Smith, K., Tamura, N., Viteri, M.L., and Orbán, É. (2021). The impact of COVID-19 on alternative and local food systems and the potential for the sustainability transition: Insights from 13 countries. *Sustainable Production and Consumption*, 28, 591-599. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.06.022>

Petropoulou, E., Benos, T., Hüttl-Maack, V., Gawlik, D., Chang, B., Massri, C., Hegyi, A., Szegedyné Fricz, Á., Szente, V., Kujáni, K., Major, Á., Santa Cruz, E., García Muñoz, S., Aouinaït, C., and Lameris, M. (2021). Deliverable 4.5 "Consolidation report on consumer attitudes and recommendations". SMARTCHAIN program. Διαθέσιμο εδώ: https://www.smartchain-platform.eu/sites/default/files/publication-files/Smartchain_D4.5_submitted.pdf

PwC (2018). «Διασύνδεση τομέων αγροδιατροφής, βιομηχανίας, τουρισμού». 1ο επιστημονικό συνέδριο για την ανάπτυξη της Χίου, 5-7 Οκτωβρίου 2018. Διαθέσιμο εδώ: <https://chiosdevelopment.files.wordpress.com/2019/01/presentation-forum-pwc.pdf>

Vittersø, G., Torjusen, H., Laitala, K., Tocco, B., Biasini, B., Csillag, P., Labarre, M.D. De, Lecoœur, J., Maj, A., Majewski, E., Malak-rawlikowska, A., Menozzi, D., Török, Á., and Wavresky, P. (2019). Short food supply chains and their contributions to sustainability: Participants' views and perceptions from 12 European cases. *Sustainability*, 11, 4800. <https://doi.org/10.3390/su11174800>



diaNEOsis



diaNEOsis



dianeosis_org



diaNEOsis



diaNEOsis

διαNEOsis

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ